Чурапчыга күн тахсар !

САҺА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата

ХАҺЫАТ 1951 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

12+

2013 сыл Алтыннаах 31 күнэ чэппиэр № 164-165 (10783-10784)

Сонуннар

САҺАЛЫЫ ТЭРИЛЛИИ

Улуус баһылыга Андрей Ноговицын бу ыйтан ыла улуус дьаһалтатын тэриллиитин уларытан, департаменнар диэни саҥа тэрийдэ. Кини хайысхаларынан тыыран, үс солбуйааччыны анаата уонна түөрт департаменты олохтоото.

Солбуйааччылары этэр буоллахха, баһылыгы бастакы солбуйааччы Алексей Ноговицын уонна экономикаҕа, үлкэ уонна инвестиционнай политикаҕа солбуйааччы Иннокентий Матвеев бигэргэтиллэн үлэлэрин саҕалаабыттара.

Бу кадиэлэ саҕаланыытыгар улуус баһылыга бойытын планеркатыгар саҥа социальнай эйгэҕэ солбуйааччытын билиһиннэрдэ. Улуус баһылыгын социальнай боппуруостарга солбуйааччынан Тамара Васильевна Павлова буоллар. Кини эрдэ С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар дириэктэринэн үлэлэппит. Онтон Иван Прокопьевич Уаров саҥа тэриллибит социальнай боппуруостарга департамент салайааччытынан үлэлиэҕэ. Бу департамент иллиир - салайар сүрүн хайысхаларынан дьиэ кэргэн, ыччат, спорт эйгэтэ буолар.

Департаменнар тустарынан уонна саҥалыы тэриллии хас биирдии салаатын туһунан аныгыскы нүөмэрдэргэ аҕыйах.

Афанасий ЗАХАРОВ.

ҮЛЭ САҔАЛАННА

Александр Иванович Федотов аатынан спортивнай комплекс үлэтин сезонун арыйыы сиэрэ - туома сэтиньи 1 күнүгэр буоларын ыйыталаспыт.

Бу бэлиэ дьаһал сарсыарда 11 чаастан саҕаланыа. Бастатан туран, бары ыҥырыллыбыт Александр Иванович пааматынынан сибэкки дьөрбөтүн ууран, кэриэстэбил бэлиитин оҥоруохтара. Салгыы бу спортивнай комплекс үлэтин үөрүүлэах быһыыта - майыта аҥы сиэрэ - туома буолуоҕа. Онтон 12 чаастан улуус нэһилиэктэрин ыһыах ыытыллар спартакиада чэрчитинэн эр дьоҥҥо уонна дьахталларга волейболга, саахымаҥа уонна дуобанка күрэхтэр саҕаланыахтара.

Чурапчы олохтоохторун бу спорт уонна чол олох бырааһынныгар кэлэн кыттыыны ылыҥ, собулуур хамаанда-ларгытыгар "ыалдьыҥ" диэн ыҥырабыт. Спортивнай комплекска нэһилиэнньэҕэ сарсыардаатыгы сэрэхэттэн саҕалаан тренажердарга дьарыктаныы тэриллэрэ күүтүллэр. Онон Чурапчыга өссө бир бараҕай спорт уораҕайа сүрэхтэнэриттэр кыттыһыҥ.

Сэтиньи бүтүүтэ бу спортивнай комплекска А.И.Федотов кэриэйитэр Аан дойду таһымнаах боксаҕа турнир ыытыллыа. Генеральнай спонсор РИК хампаанньа буолар, барыта 200 - чэкэ спортсмен күүтүллэр. Монголия уонна Бурятия республикаларыттан кэлэн кыттыыны ылыахтара.

«СО» корр.

СУУТ САҺА ПРЕДСЕДАТЕЛЛЭННЭ

Саха Республикатын Президиэнэ Е. А. Борисов анал ыйаарынан Чурапчы оройуонун суутун председателиэн Дмитрий Матвеевич Мучин анаммыт.

Кини 1977 сыллаахха Мэҥэ-Хаҥалас Павловскай бөһүөлэгэр төрөөбүтэ. 1994 с. Дьокуускай куорат 2-с №-дээх орто оскуолатын үөрэнэн бүтэрбитэ. 1994 с. Уральскай юридическай академияҕа үөрэнэ киирбитэ. СГУ историко-юридическай факультетыгар көһөн 1999 с. бүтэрбитэ. 1999-2002 сс. Докуускайга прокуратураҕа үлэлээбитэ. 2002-2007 сс. РФ судебнай Департаменын Саха сиринээҕи управлениетыгар правовой отдел начальнигын солбуйааччы. 2007 - 2013 сс. Горнай улууһун мировой судьуйатынан талыллан үлэлэбитэ. Кэргэннээх, 4 оҕолоох.

«СО» корр.

БИГЭ ЭРЭЛЛЭЭХПИТ

2014 сыл Россияҕа Культуура сылынан биллэриллээри турар. Онон биһиги культуура үлэһиттэрэ үөрүүбүт мунура суох. Ол аата культуураҕа болҕомто уурулларын, туох эрэ хамсаһын тахсаары гынныбыт.

Улууспутугар барыта 18 Сылгыалаҥ киинэрэ баалларын. Манна олохтоохтору түмэ тардан, араас дьаһаллары, бизнэрдэри тэрийэн, дьон сылгыалаҥын туһалаахтык атаарарыгар туруулаһабыт. Ол эрээри, сылгыалаҥ киинэрбит дьон сылгыанарыгар, күнүгэр түбүктэн аралдьыйа түһэн кэпсэтэригэр усулуобуйалаах дуо? Аныгы үйэ ирдэбилигэр эпиэтэлиир, аҕам дьаҥ тыгыныыларга олгуох дуо? Маннык элбэх ыйытыылар үөскүүн таасса туралларын. Биһиги культуура үлэһиттэрэ эрэ буолбакка, нэһилиэнньэ эмиэ куораттыы мөһүөннээх, сылаас дьиэҕэ дуоһуйа кэбиэрдэри көрөр, бизнэрдэргэ сылдьар бэҕэбит кэмнэх буолуо дуо?

Кытаанахтааҕы "Түһүлгэ" Сылгыалаҥ киинэ аастыт үйэ 60-нус сылларыгар тутуллан үлэҕэ киирбитэ. Онтон ыла үгүс көлүөнэ ыччат, дьон-сэргэ культуура ыытар тэрээһиннэриттэн сылдьан, кыттан, культуурпут күн бүгүнгэ диэри үлэлии турар. Ол курдук, биһиги культуурпутугар "Дайаана" муода-студията, "Алаас" дьахталлар вокальнай ансамбыллара, "Уран" нэһилиэк уран тарбахтаахтарын, "Иэйии" коллекционнердар, "Илгэ" ветераннар ансамбыллара, "Сыҥнах" ыйаалыттар, "Биһик" эдэр ийэлэр түмсүүлэрэ, оҕо куруһуоктар үлэлиилэр. Бу түмсүүлэр, куруһуоктар улууска, республикаҕа буолар куонкурустарга, дьаһаллارга кыттан үүнэллэр-сайдаллар. Культуурпут ийиэн нэһилиэк олоҕун-дьаһарын сырдатар "Түһүлгэ" диэн хаһыат тахсар. Үгэскэ кубулуйбут "Сир симэхтэрэ" ойо эстрадный ырыа (аапта Г. Монгуш), "Дайаана" муода студията (аапта М. Дьячковская), "Уҥкуу этэр эдэр саас" (аапта В.Собакин) улуустааҕы куонкурустар сыл аайы элбэх кыттааччыны хабан ыытыллаллар. Бу куонкурустарга Чурапчы нэһилиэгэ олорор биир дойдулаахтарбыт А. Коркин, А. Данилова, Л. Андреева, М. Захарова, А. Андреева, А. Горяева, В.Собакин спонсордаан, көмөлөһөн, улахан тоһуу күүс, өйөбүл буолаллар.

Культуурпут ийиэр модельнай библиотекабыт баар. Библиотека ийиэн Культуура үлэһиттэрин билиһиннэрэр, үйэтитэр сылдьар культуура аҕаҕыларын ыытыллаллар.

Биһиги нэһилиэк республикабыт Культуураҕа министиэриктибэтэ ыытар тус сылдьаах грантовай программатыгар кыттан, араас суумалаах граннары ылары ситиспиппит.

Ол эрээри, культуурпут дьиэтэ эрэрэн, ирдэбилгэ эпиэтэлэбэт буолла. Мас тутуу буолан баһаарыгай өттүнэн кутталлаах, саас, күһүн күөлбүт халаанынан акылаат уугуна быдьыанан эмэхтийдэ. Онон ханнык да капитальнай өрөмүөн туһалаабат турбут кириэдиэ. Сылын аайы улуус, правительство отчуоттуур мунньаҕар этэн, туруорсан көрдүбүт да, хамсаһын суох.

Баһылыктыт И.П. Игнатьев бэйэтэ сүүрэн-кэпсэтийэн, биир дойдулаахтыт, "Якутпроект" генеральнай дириэктэрэ И.С. Андросов-Кытаанах Уйбаан культуурпут бырайыагын үлэтин саҕалаата. Сиргэ документаацыя биир дойдулаахтыт Г.Г. Владимиров оҥорторон, культуурпут туруоктаах сиригэр нулевой үлэтэ саҕаланна. Улуус-пут баһылыга А.Т. Ноговицын Кытаанах уонна Чыаллара нэһилиэктэрин культуурпутун "Өтүө дьаала" программаҕа киллэтиллэриэ диэн бэлиитэрэ үлэлиэхтэрин биллэрдэ. Хамсаһын тахсан эрэр. Онон биһиги кытаанахтар саҥа абыт кэлэн, аны күһүн оскуолабыт 100 сылын саҥа дьиэҕэ көрсө үөхпүт диэн бигэ эрэллээхпит.

Сэтиньи 2 күнүгэр киэһэ 7 чаастан "Айылгы" КуоДСК "Киэтэн киинэх, хаптан хаанаах кытаанахтарбыт!" диэн нэһилиэнньэ талба таланнаахтарын кэпсэтиэхтэрэ Чурапчы улууһун олохтоохторун, ыалдьыттарын, Кытаанахтан төрүттээх биир дойдулаахтарбытын ыҥырабыт. Күнү биир дойдулаахтарбыт, саҥа культуурпутугар бэйэҥит кылаакыттын киллэрэҥиз, общественнай тарҕатааччыларгын билиэттэ атыылаһыҥ культуурпут тутуутугар күүс-көмө буолуҥ диэн ыҥырабыт!

Любов. МОНГУШ, "Түһүлгэ" СК дириэктэрэ

Оскуола олоҕо

ОҺУОХАЙЫ ТОЛОРУУ ҮӨРҮЙЭХТЭРИГЭР УҺУЙУЛЛАБЫТ

С.А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар былтыы үөрэх дьылыгар төрөөбүт норуоппут торут үгэнин үйэтитэр, сайыннарар, үөрэнээччилэри түмэр сылгыалаах оһуохайы толоруу үөрүйэхтэригэр уһуйар үлэ ыытыллар. Бу кэскиллээх үлэни саха тылын уонна литературатын учууталлара (сал. Пестерева Т.М.) тэрийиллэр.

Онтон алтыннаах 14-19 күннэригэр норуоппут чулуу киитэ, суруйааччы, бодоҥ общественнай деятель П.А.Ойуунускай 120 сааһынар аммыт, "Улуу Ойуунускайы уруйдуубут" диэн кылаастарынан оһуохайга күрэхтэһии буолан ааста. Манна 2-с-11-с кылаас үөрэнээччилэрэ бука барыа кэхтиэхтүк кыттыбыттар. Кырыыттар, уолаттар сахалыы таҥаһы таҥнан учууталларбыттын, көрдөччүлэри үөрүүлэр. Кылаастан хаһыат дааныы таһаарааччылар баалларын. Сорох кылаастарга оһуохай этээччигэ кэмнэһэр арыалдьыттар ("кынаттара") эмиэ баалларын. Үчүгэй арыалдьыттаах кылаас оҕолорун оһуохайын иэстэрэ да, көрдөрө да олус үчүгэй. Оһуохай күрэҕэ болехторуннэн арахсан, нэдиэлэни быһа ыытылынна. Дьүүллүүр сүбэҕэ улуустааҕы культуура управлениетын методическай кэнсиэ сэбиэдиссэйэ Галина Гавриловна Макарова кыттан, бэйэтин баҕа сонаатын эттэ, сүбэ-ама биэрдэ. Күрэх түмүгүнэн бириистээх миэстэлэр тарыктылар, анал аттар олохтоннулар. Кылаастарынан 1-кы миэстэлээхтэри аатыыр буоллахха маннык:

Алын кылаастарга: 4 "г" кылаас (сал. Корнеева А.Н.)

5-6 кылаастарга: 5 "а" кылаас (сал. Шестакова О.А.)

7-8 кылаастарга: 7 "в" кылаас (сал. Коркина М.С.).

9-11 кылаастарга: 10 "б" кылаас (сал. Дьячковская О.А.).

Бу курдук иннигэр өссө да дьарыктанан, сомоҕолоһон, этиллибит сүбэлэри ылынан, төрөөбүт норуоппут ураты культуурата - оһуохайы толоруну туһаран иннигэр диэн эрэнэбин.

Сайаана ФЛЕГОНТОВА,
8-с "б" кылаас үөрэнээччита.

БООТУРУУСКАЙ УЛУУС 375 СЫЛА

Салгыыта.
Иннин хаҥыат 161 №-тэр көр.

Сахабыт норуотун сайдыытыгар сүдү кылааппыт

21. Саха сиригэр бастакыннан 1993 с. Чурапчы интернат-оскуолатын үөрэнээччилэрэ 64 харахтаах дуобакка оҥорорго хамаандата Аан дойдутаады күрэхтэһиигэ бастаабыттара.

22. Олунньу 14 күнүгэр 2013 с. Саха сирин улуустарыттан аан бастакыннан Чурапчы норуоттар технологиялын көрдөрөр 120 киэктээх анал киинэ саалата "Айыллаан" кинотеатра үлэҕэ киирбитэ. Киинэҕэ 3D форматтаах экраннаах 3D ачыкыннан көтөн кореллөр. Бу тыа сиригэр саҥа көстүү буолар.

23. 1997 с. ыам ыйынар Саха республикатыгар бастакынан эҥкүү комбинатын базатыгар тыа хаһаайыстыбатын бородуукуһуйаларын тутуута, астааһыныта, батарыыта потребительскай кооператын тэриллибитэ, аҕа "Чурапчы" ТХПК Кооператив тобоҕо суох производствоҕа киирбитэ, бу сылларга сезоннарынан көрөн, бородуукуһуйа 54 көрүҥүн оҥорон таһаарар уонна аныгыскы тэбэлэрэй көрүнэхэ атыыга таһаарар кыахтаммыта. Дириэктэриэн 1994 с. – 2013 с. А.Т.Ноговицын үлэлээбитэ.

24. СР научнай фондатыгар барыта 200-кэ олоҥхо мунньуллан сытар. Олортон 20 олох гынну чурапчылар суруйуттарын киллэрбиттэрэ, ол эбэтэр 10% фондаҕа сытар олоҥхолортон чурапчылар Саха сирин духуобунай баайын хаҥатыыта суду кылааты киллэрдилэр (1991 с). Чурапчыларга 1850-1950 с. диэри 100 сылга 200-кэ олоҥхоһут 70-ча олоҥхону ыллаан аастыттар (Ермолаев В.Ф. чинчийиитэ).

II-е чаҕа (түҥэмэҕэ). Саха норуот хаһаайыстыбатын салаа үлэлэрин араас көрүүлэриттэр Чурапчы дьонуттан Саха сиригэр аан бастаан саҕаланнаачылар, үрдүкү курбаннар, аатыгы-суолу ситиһэччилэр (бастакынан ситиспиттэр):

1. **Коркин Дмитрий Петрович** – коҥуул тустуута Саха сирин улуу тренерэ. Саха АССР, РСФСР, СССР үтүөлэх тренерэ, СР үтүөлэх учуутала, «Октябрьскай революция», «Бочуот Знака» орденнар кавалердара. 1956 с. Чурапчыҥа коҥуул тустуу бастакы күрэхтэһиитин тэрийбитэ. 1972-1976 сс. Саха сиригэр аан бастаан үс олимпиейы иитэн таһаарбыта. Ол XX-с олимпиада чемпиона Дмитриев Роман Михайлович, XX олимпиада үрүҥ кэмүс мэтэлин призера Иванов Александр Михайлович, XXI-с олимпиада чемпиона Пинигин Павел Павлович.

Киин 150 СССР спордун маастардарын, 12 норуоттар икки ардыларыгар ыыпаастаах спорт маастардарын, 4 СССР спордун үтүөлэх маастардарын, 17 СССР, РСФСР, Саха АССР үтүөлэх тренердэрин, 2 олимпийскай оонньуулар чемпиониарын, 2 олимпийскай оонньуулар үрүҥ кэмүс призердарын иитэн таһаартаабыта. Онту таҥынан үгүс ахсааннаах Аан дойду, Европа, Азия, СССР, РСФСР, Сибиир, Дальнай Восток, Саха АССР уонна СССР, РСФСР, Саха АССР алдьох ахсааннаах араас обществолорун чемпиониарын иитиннэ призердарын иитиитэ.

2. **Карпов Вячеслав Павлович** – сахалартан СССР-ка оҥорорго аан бастакы чемпион (1965 с.).

3. **Ермолаев Алексей Николаевич** – 1966 с. сахалартан бастакы коҥуул тустуута норуоттар икки ардыларыгаҕы кылаастаах спорт маастара буолбута, сахалартан иитиннэ 1965 с. СССР эдэрдэрэ бастакы чемпиона.

4. **Сивцев Николай Николаевич** – сахалартан бастакы уолаттарга РСФСР бастакы чемпиона.

5. **Старостин Петр Федорович** – 1969 с. Саха сиригэр хапсарыдаһан тустуута бастакы спорт маастара.

6. **Сибиряков Максим Николаевич** – 1961 с. сахалартан ыарахан ыйааһынна коҥуул тустуута бастакы спорт маастара. Киин бу ыйааһынна коҥуул тустуута бастакы спорт маастара. Киин бу ыйааһынна республикаҕа 7 тогул чемпионнаабыта, 1956 с. ыла тустуунан дьарыктанар, итэ сыл Саха АССР бастакы спартакиадатыгар кытыстыбыта.

7. **Андреев Анатолий Николаевич** – саха ыарахан ыйааһыннаах тустууктарыттан бастакынан панкратион (бой без правил) диэн аатырар тустуута республика икки тогулаах чемпиона. Коҥуул тустуута Н.Н.Тарасай бириинэй 7 тогулаах чемпиона, хапсаҕайдаах республика 2 тогулаах чемпиона. Киин 16 сааһыгар спорт маастара буолбута, итиннэ 1991 с. СССР "Трудовые резервы" диэн обществотын, СССР эстиэн эрэ иннинэ саамай түмүк (бүтэнык) чемпиона буолбута.

8. **Гоголев Василий Николаевич** – 1986 с. ыытыллыбыт "Игры Доброй воли" диэн спортивнай оонньууларгa коҥуул тустуута сахалартан чемпион. Киин Аан дойду чемпионатыгар боруоска призера, Европа, СССР чемпиониара.

9. **Барашков Николай** – 1961 с. РСФСР "Урожай" обществотыгар коҥуул тустуута уолаттарга сахалартан бастакы чемпион.

10. **Колесов Гаврил Петрович** – 1993 с. уонна 1996 с. оҥорорго итиннэ улахан дьоҥҥо 64 харахтаах дуобакка сахалартан бастакы Аан дойду чемпиона.

11. **Кладкина Дария Петровна** – 1956 с. саха дьахталларыттан бастакынан РСФСР тыа сиригэр дуобакка чемпионката буолбута. Кэлин эмиэ 2 тогул чемпионнаабыта. Саха сирин 8 тогулаах чемпионката.

12. **Платонова Ирина Дмитриевна** – 2003 с. дуобакка кыргыттарга аан дойду чемпионата. Кэлин эмиэ чемпионнуу сылдьыбыта. Дьахталларга Россия 3 тогулаах чемпионката.

13. **Ноговицына Мотрена Степановна** 2010 с. саха дьахталларыттан бастакынан 100 харахтаах дуобакка норуоттар икки ардыларыгаҕы проссмейстер үрдүк аатын ылбыта. Европа, Россия чемпионката, Аан дойду кубогын хаһаайката.

14. **1930 с. республикаҕа хайыһарга** бастакы күрэхтэһиитэ тэриллибитэ, онно 3 кэ сүүрүүтэ Чурапчыттан кыттыбыт **Большева Лидия Михайловна** чемпион буолбута Кэлин кинэ РСФСР, Саха Республикатын үтүөлэх бырааһа буолбута. Үлэ Кыһыл Знамя орденынан наҕараадаламмыта.

15. **Картузов Алексей Дмитриевич** – 1939 с. республика хайыһарга күрэхтэһиитигэр сахалартан аан бастаан хайыһарга II-е разряд норматын толорбута. Киин 1952 с. 50 км велосипедынан сүүрүүтэ республикаҕа бастаан рекорд олохтоон турар. Велосипедка үһүн дистанцияҕа республика бастакы чемпиона.

16. **Игнатьева Мария Семеновна** – оҕунан ыытыыта саха дьахталларыттан бастакынан спорт маастара буолбута.

17. **Елисеева Надежда Егоровна** – 2009 с. саха дьахталларыттан бастакынан хайыһарга Россия спордун маастара буолбута. Киин биатлонтан Забайкальскай кыраай үрүҥ кэмүс призера. Хайыһарга СР хас да тогулаах чемпионката.

18. **Феофанов Артур Егорович** сахалартан сүүрүүтэ бастакы спорт маастара.

19. **Нохтунскай Гаврил Николаевич** – "Маҥчаары оонньуулара" 9 тогулаах сүүрүүтэ чемпиона. Саха сиригэр бачча үһүнүк уонна элбэхтэ сүүрүү көрүүгэр кыайбыт киһи суох.

20. **Наумов Петр Семенович** – экстремал сүүрүк, 2010 с. Калининградтан Владивостокка диэри сатыы кэлбэта. Саха сирин 2010 с. "Сыл киһитэ" буолбута. Бачча үһүн сири хаамыыт сахаттан бастакы уонна соҕотох киһи.

21. **Чаҕаан Дмитрий Иванович** – саха сиригэр бастакынан оҥорорго спортивнай акробатика, сахалыы цирэк көрүүгүн үөрүйаанын улэлэппитэ.

22. **Илларионов Афанасий Петрович** – 1969 с. "Маҥчаары оонньууларыгар" аан бастаан 20 км дистанцияҕа сүүрүү кинрбитигэр бастакы чемпионунан буолбута.

23. **Брызгаев Прокопий Титович – Боҕо Тараҕай** (1888 с.) 1915 с. Манныыттаах уола тэрийэллэ 10 улуустартан 40 бастын тустуктары мунньан, аан бастакы республикаҕа чемпионат тустуута ыытыллыбыт диэн Г.В.Никифоров бэлиэтиир. Онно республика бастакы чемпион тустуутунан Боҕо Тараҕай буолбут (революция иннинэ). Ол тустуута Манныыттаах уола хас кыайдарын аайы бириҥнэ кыйыл кэмүс манныайы туттаран испит.

24. **Романов Петр Петрович** – Саха сиригэр бастакы профессиональнай үөрэхтээх художуонньук, саха норуотун бастакы народнай художуонньута. Саха сиригэр бастакы художуонньуктар союстарын, художественнай училищены, музейы астарбыта Саха художуонньуктарын бастакы бөрөссэдэтэлэ.

25. **Посельская Аксения Васильевна** – Саха сирин бастакы профессиональнай балерината, хореографиҕа бастакы профессиональнай педагог. Саха сиринээҕи хореографийа отделениетын тэрэтиэччи.

26. **Мунхалов Афанасий Петрович** – Саха сирин графикаҕа искусствотын сахалартан бастакынан Аан дойду таһыынар таһаарбыт график-художуонньук. Саха сиригэр бастакы П.А. Ойуунускай аатынан бириэмийэ лауреата. Россия народнай художуонньута, Россия художуонньуктарын академиятын Саха республикатын духуобунайын академиятын академиктара, профессор.

27. **Нестерев Семен Николаевич, Аммосов Терентий Васильевич** – Саха сирин бастакы профессиональнай муосчут-художуонньуктара.

28. **Посельская Наталья Семеновна** – Саха сиригэр бастакы хореографическай училищены тутпарбыт, астарбыт уонна салайан бастакы дириэктэриэ, уусуран салайаччынан улэлээбит балерина, педагог. ЮНЕСКО Аан дойдутаады Сэбиэтин чилиэнэ, П.А.Ойуунускай аатынан бириэмийэ лауреата. "Лебединое озеро" балеты Дьокуускай сценатыгар туруортарбыт соҕотох саха.

29. **Платонова Ульяна – Уус Ылдьаана**, саха дьахталларыттан бастакынан торут уус-хомусчут (хомус уунаа).

30. **Сивцев Иннокентий Иванович – Мытыйыкы**, айылгыттан айдарылаах иконописец, улуу художуонньук, тыгара дьиэлэриэр иконостаттарын оҥортообута. Улуу дьон Карл Маркс, Л.Н.Толстой, В.И.Ленин, о.да. мэтириэттэрин оҥортообута, үгүстэрэ сүүрүттэр. Сахалартан бастакы портретист-художуонньук Л.Н.Толстой мэтириэтин оҥорбута. 1912 с. Яснай Полянаҕа Толстойга бэйэтигэр бизнбиттэр, олус сөбүлэбит. 1921 с. В.И.Ленин мэтириэтин оҥорбутун 10 улуус дьаҥылларын конференциятыгар даҥылларын президиум үрдүнэн ыйаан олорпүттэр. Сахалар онно В.И.Ленин буттар. Сахалар онно В.И.Ленин дьүһүнүн аан бастаан көрбүттэрэ.

31. **Федулова Надежда Егоровна** – художуонньук-иконописец. Гобеленнаҕа ыытан эрүүгэ, сиэбэ туттан оҥоһуукка сахалартан бастакы профессиональнай художуонньук. Быыстапкаҕа атын дойдуларга, Европаҕа туруорулларын көрдөрүлүгүт Аан дойдуга биллэр художуонньук буолбута.

32. **Маркова Галина Константиновна** – саха дьахталларыттан бастакы муосчут-художуонньук. Быыстапкаҕа Финляндия, Норвегия, Швеция, Канада государстволарыгар, Алыскаҕа туруорулларбуттара. Дьокуускай куораккa художественнай лицей зануһа.

33. **Колесов Ким Кононович** – Саха сиригэр Аан бастакы "Олоҥхо музейын" оҥорон, аһан үлэлэппит художуонньук. Киин осоо олоҥхобут Аан дойдуга 2006с. "Культуура шедеврэ" диэн аатынан ылыллыбыт. Бу үлэни сөҕүлээбэта. Кыандыы коллектив аһан үлэлэппитэ, үлэлиир.

34. **Нестерев Василий Васильевич**, 1996 с. Саха сиригэр аан бастаан национальнай государственнай киинэ документаарын харайар хранилищены астаран, 10 сыл устата үлэлээбит бастакы дириэктэр. Маннык хранилище Илин Сибиирэ, Дальнай Востокка суох кэмэ эта. Ол иһин Саха сирэ уонна Дальнай Восток холбоһуктаах киинэ хранилищетын Дьокуускай куораккa астараргa, тутаргa үлэлэһэ сылдьан соһуччу алдьархайдыыр.

35. **Каженкина Анастасия Васильевна** – Саха сиригэр бастакы урдук үөрэхтээх идэтийбит балалайкаһыт, музыкальнай училище преподавателэ.

36. **Лыткина Анастасия Петровна** – 1955 с. сахалыы ырыаны аан бастаан Варшавятаады Аан дойду устудьуоннарын, ыччатталрын фестивалыгар Аан дойду биллиитигэр таһаарбыта. Софрон Данилов тылынан, Захар Винокуров мелодиятынан кинээс аанан суруллубут "Эйэҕэ ырыатын" толоруута буолар. Бу Аан дойдуга саха норуотун ыскалыай искусствотын аан маанай көрдөрүү эта.

37. **Романова Валентина Николаевна** – Чыскыырай саха эстрадатын шоу-бизнеһин саҥа кэстүүгэ, көрүүгэ этно-ырыа (этно-джаз-рок), пэйзэлэнка, этноавангард диэн саҥа хайысхалы эстрадаҕа арыйда. Киин куолаһын диапазона олус кэҥэ, олох намыһах нотаттан саҕалаан тоҕо баҕарар колоратурнай сопрано ылар урдукү ноталарын ыарыгыраҕа ыллыыр.

38. **Новгородов Семен Андреевич** – Саха норуотун бастакы лингвист-учуонайа, сахалыы суругу-бичиги торуттэччи, востоковед. 1924 с. Санкт-Петербург куораккa саха тылыгыта оҥоһуллуннарыгар Эдуард Пекарскайга көмөлөһө сылдьан эмискэ өлбүтэ, 33 эрэ саастаах.

39. **Сокольников Прокопий Нестерович** – сахалартан бастакы профессиональнай үөрэхтээх быраас, общественнай деятель. 1898 с. Москваҕа МГУ-ну бүтэрбита. Ону сэргэ нуучча улуу суруйааччыта Л.Н.Толстойу кытта дорҕоспут, кэлин суруйсубут соҕотох саха. Киин биир дойдулааҕар Сивцев И.И.-Мытыйыкыны сакаастаан, Л.Н.Толстой мэтириэтин оҥотторбута. 1912 с. Москваҕа Яснай Полянаҕа Толстойга бэйэтигэр бэлиэтэйдэрбитин кэнниттэн дьиэтигэр ыйаан туруорбута үһү, олус сөбүлэбит. Л.Н.Толстой өлбүтүгэр кинээс Чурапчыҥа траурнай митинг тэрийбит уонна Москваҕа телеграмма ыытыбыт. Онон нуучча улуу суруйааччыта, граф Л.Н.Толстойу тиҥэх суолутар атаарыыта, баҕа ыраахтан кыттыспыт тыа дьоно спут, мэтириэттэрин оҥорбут эмиэ бэйиитэ эрэ.

40. **Баишарин Георгий Прокопьевич** – саха норуотун үс реалист-суруйааччыларын тылынан-үлэлэбит, репрессиялаан сылдьыбыт улуу учуонай, историческай наука бастакы доктора, профессор, Россия уонна Саха сирин наукаларын үтүөлэх деятеля. Сахаларга историческай наука бастакы доктора, А.Е.Кулаковскай аатынан СР Государственнай бириэмийэтин бастакы лауреата. Наука докторын степеннэ иккиэ тогулаах комуоскэбит соҕотох учуонай, эмиэ иккистээн профессор буолары ситиһэр Саха сиригэр сири оҥоруу (тыа хаһаайыстыбатын сайдыытын) историятын бастакы автора.

41. **Яковлев Семен Степанович** – **Эриллик Эристин**, 1942 с. саха норуотутар маҥнайгы романы ("Маарыкчаан ыччаттара") суруйбут суруйааччы-поэт, драматург, публицист, прозаик, олоҥхоһут. Саха суруйааччыларыттан аан бастаан СССР союзнай республикаларын кэрийэн, икки улахан сэһэннэри суруйбут суруйааччы ("Айыаҕын", "Революция уолаттара"). Ити сыныытыгар тоннэн иҥэн, Москваҕа эмиэ Чурапчы бир чулуу уолун художуонньук П.П. Романовы көрсөн остолобуойдаа аһыы олороннор, кинитэ харандааһынан киинин уруһуйдаан бизнбит мэтириэтин дойдутугар аҕалбыта билиитин Чакыр музейыгар турар.

42. **Оковешникова Анастасия Петровна** – Саха сиригэр бастакы психологическай наука доктора, профессор. Саха сирин Бочуоттах олохтооҕа.

43. **Саввин Андрей Андреевич – Оллоруччо Саабын**, сахаларга бастакы этнограф, кыраайы үөрэтээччи. Хомуйбут үлэлэрэ, матыырыйаалларга билиитин СР гуманитарнай институтун архыыбыгар хараллан сыталлар. Бэйэтин баҕа оттунан үгүс матыырыйаалы этнографийаҕа, фольклорга хомуйан уоруоннит суду үтүлэхэ, Чурапчытыгар мангайыы музейы аһан үлэлэппитэ. Булуулэртэн 10-ча олоҥхону устан фондаҕа киллэрбитэ.

44. **Захаров Степан Тихонович** – сахалартан бастакы ЦИК СССР (Киин Сиэриилээх былыас СССР-ка), киин СССР сэбиэттэрин VI съезинэн талыллан ЦИК чилиэнэ буолбута. 1930 с. Саха АССР ЯЦИК чилиэнэ эта. 1918 с. Дьаданнылар сэбиэттэрин бөрөссэдэтэлэ, 1920 с. ревком бөрөссэдэтэлэ буолар, 1931 с. 39 эрэ саастаах сылдьан олор. Киин Москваҕа сылдьан М.И.Калинины, С.М.Буденнайы кытта сирэй көрсүүлэннэр уонна Саха сиригэр эйбэх тыа хаһаайыстыбатын оттоотоору тэхиникэлэри, матыырыйааллары аҕалтаабыта. Уорох, культуура сайдыытыгар үгүс туруорсуулары оҥортообута. 1929 с. Толойго үс колхоһу тэрийбитэ, "Мэҥдигэ" колхоос бөрөссэдэтэлэ буола сылдьыыбыта.

45. **Саввин Степан Афанасьевич – Күп Дьырыбыа** – Саха сирин бастакы үгэйитэ, саха литературатыгар бастаан сатира жанрын аспыт суруйааччы. Киин сыныы ох тыллаах сатирик, тылбаасчыт. Гражданскай сэрии уонна Аҕа дойду сэриилэрин кыттыылаах. Киниэн П.А.Ойуунускай олус хайыыра уонна эрэнэрэ үһү.

46. **Яковлев Василий Семенович** – **Далан**, саха суруйааччыларыттан бастакынан историческай тыэмэҕэ улахан айымньыны (романы) суруйбута, Саха сирин народнай суруйааччыта. Киин аастыт үйэ 50-е сылларыгар улуу убайа, учуутала Г.П. Баишарин "дьыаҥытыгар" эриллэн, репрессиҕа түбэһэн хаайыллан тахсыыта киин эр санаатын булгуруппатаҕа.

47. **Макаров Гаврил Иванович – Дьуон Дьаҥыыны**, 1954 с. нуучча улуу поэта А.С.Пушкин "Евгений Онегин" поэматын сахаларга аан бастаан тылбаастаан сахалыы саҥардыыбыта. Киин поэт, тылбаасчыт, билиитэ диэри ыллаан сылдьар "Чурапчы гимна" буолбут ырыа тылларын ааптара, ол эбэтэр "Ол мин дойдум – Чурапчы" диэн хоһоона.

МН. КОРЯКИН.

Салгыыта бөлөхтөөх.

ЯТЭК

коротко о главном

Ворфоломеев Юрий:
Kia forte
«Заправляюсь 3-года. Качество нормальное»

Туралысов Георгий:
Vortex Tingo
«Заправляюсь Е-92. Хорошее топливо!»

Птицын Тимур:
Mersedes-Benz W-203
«Выбираю Е-96. Качественный и недорогой»

Егоров Владлен:
TLC Prado
«Заправляюсь Е-92. Самый хороший бензин»

Васильев Станислав:
УАЗ Патриот
«Заправляюсь Е-92. Нравится выгодная цена»

Горохов Анатолий:
TLC Prado
«Заправляюсь Е-92. Качественно и недорого»

Охлопкова Ольга:
Kia Picanto
«Выбираю Е-96. Качественный бензин»

Монастырев Борис:
Toyota Wish
«Заправляюсь Е-92. Устраивает цена»

Слепцов Алексей:
Mazda 3
«Езжу на Е-92. Динамика не хуже, чем на АИ-92»

- Очень довольны качеством топлива
ГБУ РС(Я) «Якутскмедтранс»

- Претензий к качеству топлива у нас нет!
УФСИН по РС(Я)

- Нареканий нет, работает безотказно!
Якутский ПСО МЧС России

- Качеством довольны полностью!
Республиканская больница №2

- Соответствует высоким стандартам
Республиканская больница №3

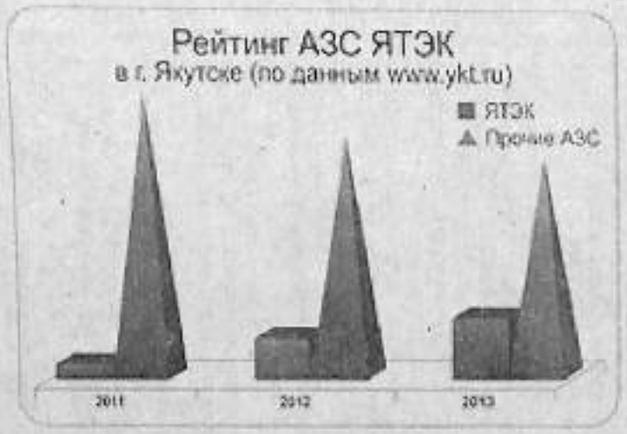

"Е-92" удостоен премии "Лучшие товары Якутии"

Розыгрыш N.Juke 5000 участников

Начало продаж "Дизель Плюс"

За 10 месяцев с АЗС "ЯТЭК" было собрано и передано в БФ "Праздник жизни" на лечение детей с онкологией **634 088** рублей

Начало продаж бензина "Е-96"

Сотрудничество с АЗС "Роснефть"

Розыгрыш Kia Rio 1000 участников

Начало продаж бензина "Е-92"

Кол-во заправок в месяц (тыс.)

147 160 147 175 147 131 140 158 161 174 125 130 147 153 147 194 262 397

	фев.12	мар.12	апр.12	май.12	июн.12	июл.12	авг.12	сен.12	окт.12	ноя.12	дек.12	янв.13	фев.13	мар.13	апр.13	май.13	июн.13	июл.13	авг.13	сен.13	окт.13	ноя.13
средняя цена на топливо в г. Якутске	32,8			32,7			34,2			34,6			35,3			35,8			35,9			
средняя цена на топливо "ЯТЭК"	28,8			28,7			29,2			30,0			31,3			32,0			32,4			

Объем продаж топлива АЗС "ЯТЭК"

20,8 млн. литров

20,0 млн. литров

Сэргэх дьаһал

БИИРГЭ ҮЛЭЛЭЭҺИН КӨДЬҮҮҺЭ

Алтыннны 24 күнүтэр Р.И.Константинов аатынан Амма орто оскуолатын педколлектива Ийэр анализаах декада чэрчитинэн, тороппут уонсай мунньаҕын ыытта. Манна ийэлэр онтоһуоларын быыстапкаҕа, "Мин дьиэ кэргэним хобби-та" араас дьарыктаах ийэлэр коллекциялара, оолор уруһуйдара, өйтөн суруйуулара, "Ийэм уонна мин" диэн хаартыска быыстапката киэнник тардыллан, дьон болҕомтоҕун тарта. Оолор эҥэрдэ кэнсиэрдэрэ көрдөрүлүннэ.

Тороппут мунньаҕын иккис сылын саҥалыы тыыныгын үлэлээн эрэр эдэр дириэктэр Данил Данилович Павлов аста. Оскуолаҕа эдэр 3 учуутал үлэлии кэлбиттэрин, аастыт үөрэх дьылын түмүктэрин, туох итэҕэс-быһаҕас баарыгар, быйылгы сылга саҥа толкуйдар, иннинэ соруктар тустарынан сиһилии кэпсээтэ.

Апрохайыскаҥан хаппыыста-та, хөртуоппуй олордуутуттар үлэлэспит, сүүрбүт-көппүт үлэһиттэргэ чуолаан Е.Е. Диодороваҕа, менеджер О.М. Борисоваҕа махтальын биллэрдэ.

Бастыҥ тороппуттэр Заболоцкая М.И., Дьячковская Д.Г., Фомин В.С.,Егорова Т.И. үөрүүлээх быһыыга-майгыга бэлэхтэри туттулар. Аастыт үөрэх дьылыгар тороппут кэмитиэтин председателиэн үлэлэбит Игнатьева Р.М. үлэтин отчуотаата, үлэ "үчүгэйинэн" сыаналаппа. 5 кинилээх саҥа составы тальыллан биэрэннэ. Председателиэн эдэх оолоох эдэр ийэ Тоскина Т.И. биир саҥаанан тальыллыбыт.Чилиэннэриэн Романова С.В., Дьячковская С.Д, Дьячковскай В.М., Яковлева Н.М. тальыллыннылар.

Мунньах уураах "оскуола, тороппут-сообщум" биирэ үлэлиилэрин көдьүүһүн үрдэтэргэ, саҥа тальыллыбыт тороппут кэмитиэтэ үчүгэйдик үлэлииллэригэр ыйыллыннА. Тороппуттэр: "Аньыылыы мунньах буолла, чопчу,кыраас, кэпсэтиитэ элбэх", – диэн астынан тарҕастылар. Онон саҥа 2013-2014 үөрэх дьылы өрө көтөҕүлүгүлэхтик үлэлиигэ хамсыырга олук уурулунна.

Л.П. ДИОДОРОВА,
Болугур нэһилиэгин олохтоохо, тороппут.

БИЛЛЭРИИЛЭР / ОБЪЯВЛЕНИЯ

Продаю УАЗ-Хантер 2010 г.в., цвет арктика, силовой бампер, лятье, ОТС. **Тел: 23-341, 8-914-238-17-37.**

***

2003 сылларааҕы үчүгэй туруктаах Тойота-Пробокс массыына атыылаан. Таксига сүүрбэтэх, кыһыҥҥа бэлэм. Сыаната кэпсээннээх. **Тел: 8-914-829-85-94.**

***

Собуотэр сыанаҕа 2001сылларааҕы, учугэй туруктаах Тойота-Королла массыынаны атыылыыбын ГП, объема 1,3. **Тел: 8-914-102-21-93.**

***

2012 сылларааҕы УАЗ-Хантер атыылыыбын. Эйиэхэ бириэннэрбит. **Тел: 8-914-102-24-33.**

***

Ярославскай уулусса 16 А нүөмэрдээх дьиэтигэр 2 хоостоох, толору хаачыллыылаах квартира атыылаан. **Тел: 8-914-102-38-63.**

***

3 тыһы, 4 оҕус тыһаҕас, 2 тиҥэһэ сүгүлэр. Самыыларыгар "ОЛ" диэн бэчээттэхтэр. Тыһаҕастар кулгаахтарыгар оцянкованнай боробулуоха, тиҥэһэлэр алтан боробулуоха болҕоллоохтор. **Билэр тел: 26-244, 8-967-910-80-19. Дириҥ боһүөлэҥ.**

***

Фотосувениры. Ваша фотография, рисунок или поздравление на кружке, тарелке, футболке, коврике для мышки, пазле, брелке. Мы ждем Вас по адресу: Октябрьская 30, в здании парикмахерский "Локон". **Тел: 8-914-285-51-46.**

***

Ремонт телевизионной аппаратуры, бытовой и компьютерной техники. Адрес: ул. Макарова, 22. **Тел: 41-377, 8-914-111-50-55.**

***

Страховые услуги:

1. Страхование имущества граждан и юридических лиц: квартиры, дома, офисы, магазины, склады, гаражи, производственной базы и т.д.

2. Страхование от несчастных случаев.

Приход страхового агента к страхователю домой или на работу. **Телефон агента: 8-967-914-60-13.**

Продается: ЗДАНИЕ по адресу:Республика Саха (Якутия), Чурапчинский район, с.Чурапча, ул. Ленина, д. 34.(Общая площадь 193,5м2), КОТЕЛЬНАЯ (31,6 м2), ГАРАЖ (50 м2), ЗЕМЕЛЬНЫЙ УЧАСТОК (1700 м2)

Форма продажи - английский аукцион. Начальная цена всего комплекса недвижимого имущества: 960 000 руб.Прием заявок и документов для участия в аукционе осуществляется с 21 октября 2013г. по 28ноября 2013г. по адресу www.lot-online.ru. Организатор торгов - ОАО "Российский аукционный дом" (по поручению ОАО "Сбербанк России").

Порядок участия и правила проведения аукциона смотрите на сайте www.auction-house, ru. **Доп. информация по тел: 8(3452) 69-19-29, +7 908 874-76-49. E-mail: rad-tumen@ya.ru.**

Министерство профессионального образования, подготовки и расстановки кадров Республики Саха (Якутия)
Государственное бюджетное образовательное учреждение Республики Саха (Якутия)
"Профессиональный лицей №14"

Приказ №01-12/167 от 24 октября 2013 г.

"Об установлении тарифа ГКЦ-РЭК 2013-2014 гг. и уровня платы граждан за услуги отопления по периодам 2013г."

В соответствии с Федеральным законом от 27.07.2010 г № 190-ФЗ "О теплоснабжении" и положением о Государственном комитете по ценовой политике Региональной энергетической комиссии Республики Саха (Якутия), утвержденным постановлением Правительства Республики Саха Якутия 22.11.2007г. №468 "Об утверждении Положения о Государственном комитете по ценовой политике - Региональной энергетической комиссии РС(Якутия)".

1. На основании правления ГКЦ-РЭК №185 от 11.12 2012г. установило тариф на тепловую энергию, поставляемую теплоснабжающими организациями потребителям Чурапчинского улуса (района) при ГБОУ РС(Я) "Профессиональный лицей №14" с Өҥүлүн согласно приложениями, которые действуют с 01.01.2013 г по 31.12.2013г по периодам: с 01.01.2013 по 30.06.2013г. - 2280,8 рублей без НДС, 2691,30 руб. с НДС за 1 гкал. по одноставочному тарифу. (Приложение №2).

2. На основании правления ГКЦ-РЭК РС(Я) №185-пр от 11.12.2012г установило расчеты необходимой валовой выручки для выработки тепловой энергии на период с 01.07.2013г. по 30.06.2014г-2589,5 рублей без НДС

3. В целях соблюдения предельных максимальных индексов изменения размера платы граждан за коммунальные услуги по муниципальным образованиям РС(Я), утвержденных Приказом Госкомцен-РЭК РС(Я) от 17.10.2011г №84 "Об установлении предельных максимальных индексов изменения размера платы граждан за коммунальные услуги по муниципальным образованиям РС(Я) на 2012г установило изменения и дополнения к приказу № 58 от 5 апреля 2012г. Об установлении уровня платы граждан за услуги отопления, водоснабжения водоотведения на территории Чурапчинского района РС(Я) при ГБОУ РС(Я) "Профессиональный лицей №14" с Өҥүлүн.

С 01.01.201 3г по 30.06.2013г. экономически обоснованный тариф - 2691,3 рублей за 1 гкал с НДС, уровень платы граждан при 1 этажном жилом доме - 18,20 рб за 1гкал, при 2 этажном жилом доме - 22,48 рб. за 1 гкал.

С 01.07.2013г. по 30.06.2014 г. экономически обоснованный тариф - 3055,60 рб за 1 гкал с НДС, уровень платы граждан при 1 этажном жилом доме - 17,64 рб за 1 гкал, при 2 этажном жилом доме - 21,79 рб за 1 гкал.

4. Опубликовать настоящий приказ в улусной газете "Саҥа олох" ответственный -Портнягина М.П, экономист.

5. Контроль данного приказа возложить на зам. директора по АХЧ Пудову Д.Д.

А.А. ПОПОВ, директор.

Чурапчы нэһилиэгин олохтоохо
СЕДАЛИЩЕВ Петр Афанасьевич
олохтон туораабытынан кутуруннарыын тэрдаллэр:

- Аҕалара Седалищев Петр Афанасьевич олохтон туораабытынан уолуттар Виктора, кийиитэр Дораҕа, сиэнэриттэр Аннаҕа, Владимирга Григорьевтар, Даниилэтэр, Октябрина Шадрина, Раиса Баранова, Айталына Иванова, Анастасия Аммосова, Клавдия Неустроева, Федоссеевтар.

- Таттааллаах аҕалара, эҥэлэрэ Седалищев Петр Афанасьевич олохтон туораабытынан оҕолорутар, сиэнэриттэр, хос сиэнэриэхтэр, Анна Викторовна Листикованы дьүөгэлэрэ.

Чурапчы нэһилиэгин олохтоохо
ТОЛСТЯКОВА Евдокия Егоровна
ыарахан ыарыытыан олохтон туораабытынан кутуруннарыын тэрдаллэр

- Таттааллаах балтылара, эдэйиҥнэрэ Толстякова Евдокия Егоровна олохтон туораабытынан дьүөгэлэриэтэр Толстякова Мария Егоровнаҕа, иэйи чувс дьонутар Саҥаартан Максимовтар, Чурапчыттан Христофорова М.Н., Борисовтар.

- Таттыыр балта Толстякова Евдокия Егоровна олохтон туораабытынан биирэ үорамнит табаарыстарыгар Толстякова Мария Егоровнаҕа Чурапчы орто оскуолатын биирэ үоранан бүтэрбит табаарыстара.

Саха Республиката
Чурапчы улууһа (оройуона)"
Чурапчы нэһилиэгэ" МТ дьаһалтата
ДЬАҺАЛ
Алтыннны 22 күнэ, 2013с. № 137/1

Күөлүнэн, үрэҕинэн сылдьыыны уонна муус ыллыытын бобуу

СР Президиин 1994 с. атырдьах ыйын 16 күнүнээҕи 836 №-х уураахтаах "Чурапчы" күөлэ оһуобай харыстабыыта турарынан, СР Правительствотын 2008 с. тохсунньу 26 күнүнээҕи 23 №-х дьаһалыгар олоҕуран уонна күөлбүтүн харыстыыр сыалтан дьаһайабын:

1. "Чурапчы", "Нидьили" күөллэриттэн, "Куохара" үрэҕиттэн бензиннээн үлэлиир эрбиилэринэн муус ыллыыта булгуччу бобуллар.

2. Күөлүнэн, үрэҕинэн тиэхиникэ бары көрүнүн, тэриллэ сылдьыыны боборго.

3. Хас биирдии тэриллэ, чаанньай бас билиитэн тутулуга суох, тэриллэ салайаччылара бары үлэһиттэриэгэр сэрэтэр-биллэрэр үлэни ыытарыгар.

4. Чаанньай суоһуллаах ыал суоһу уулуур ойбонун ыраастык туттарыллыгар.

5. Дьаһал туолуутун хонтуруолун баһылык солбуйааччытыгар А.Г. Егоровка суктэробин.

С.А. САРТЫДАЕВ,
Чурапчы нэһилиэгин баһылыга.

Сурутуу – 2014

«ЧОЛБОН» СУРУНААЛГА СУРУТУН!

Күлду сурутааччылар! Саха литературатын 85 сыл устата көмүскэбит-арангаччылаабыт, биһиги литературабыт чулуу айымньыларын бэчээттэбит «Чолбон» сурунаалга сурутуу саҕаланар. Саха дьонутар общественнай-политическай, литературнай "Чолбон" сурунаал, урут-уруккутан биһирэнэр. Саха литературата билиҥҥи таһымын аҥааччылар бу сурунаалтан билаллар. Оскуола учуутуллара, студеннар, аспиранналар, нэһилиэктэр кырдьаҕастара собуллэн аҥар матырыйааллара бэчээттэнэр. Онон күлду аҥааччылардыгар билиҥинээрэбит: "Чолбон" сурунаалга сыл аҥарыгар 6 нүөмэрин сурутуу 294 солк. тэҥнэһэр. Оттон сыл устата сурутууга, ол аата 12 нүөмэргэ 735 солк. тэҥнэһэр, иттини таһынан, "Сахапечать" автономнай управление аҥааччыларга соморо сурутууну бэлэмнээтэ. Ол 777 солк. тэҥнэһэр. Иттинэн биһиги аҥааччылардыгар саха билиҥҥи литературатын өйүүлэригэр кыаҕы биэрэбит.

Сэмэн Туматы,
"Чолбон" сурунаал редакциятын үлэһитэ.

Редактор - директор: А.А. ЗАХАРОВ.
Эпиэттиир секретарь, сурук отдела – Е.Г. МАКАРИНСКАЯ.
Экономика, спорт, тыа хаһаайыстыбатын отдела–А.М. СЛЕПЦОВ.
Корректор – В.Н. ПЕТРОВА.
Верстальщик – Л.К. ПОПОВА.
Бэчээттэччилэр – С.А. ПАВЛОВ, Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.

Тэрийэн тэһаараччылар: СР Правительствата, Чурапчы улууһун "Саҥа олох" редакционнай-издательскай холбоһук автономнай учреждение. Российскай Федерация Роскомнадзор СР управлениетыгар 2012 с. кулун тутар 15 күнүгэр регистрацияламмыт нүөмэрэ – ПИ №14-0238.

Саҥа олох

Автор суругар этиллэр саҥа редакция позициятыгар малды сөп түбэйар буолбатах. Сурукка ыйыллар чаастыар кырдьыаһыгар эпиэтиэһин автор тус бэйэтэ сүүр.

ААДЫРЫСПЫТ: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а". Телефоннарбыт: редактор – 41-332, отделлар – 41-265, 41-358. E-mail: sanaoloh@mail.ru

Бэчээккэ сакаас: № 164-165 (10783-10784) Тираж 1600. Хаһыат сыаната: 10 солк.

Хаһыат бэчээккэ бэриллэр графика: 16 ч 00 м. Бэчээккэ бэрилиннэ: 16 ч 00 м. "Саҥа олох" редакционнай-издательскай холбоһукка 30.10.2013 с. офсетка бэчээттэннэ.
Аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а". Индекса: 54907. Хаһыат нэдиэлэҕэ үстэ: оптуорукнньукка, чаппыэргэ уонна субуотаҕа тахсар.

Улууска 2013 сыллаах сүөһү аһыылыгын бэлэмнээһин түмүктэрэ

№	Нэһилиэктэр	Былаан тонна	Туолла тонна	Ол иһиттэн от	Ол иһиттэн күөх маасса	%-на	Ылбыт миэстэтэ
1	Алаҕар	1638	1475	1385	90	90	17
2	Арыылаах	1563	1575	1575	-	100,8	16
3	Бахсы	1557	1708	1708	-	109,7	6
4	Болтоҥо	2006	2587	2587	-	129	2
5	Болугур	2009	3168,5	2806,5	362	109,1	8
6	Кытаанах	1819	2098	2098	-	115,3	4
7	Мугудай	2452	2563,5	2493,5	70	104,5	10
8	Одьулуун	3074	3415,0	3241	174	111,1	5
9	Соловьев	2709	2947	2897	50	108,8	9
10	Сылан	4242	5152	3936	1014	121,5	3
11	Төлөй	1532	1553	1470	83	101,4	14
12	Хадаар	1476	2211,4	1844	167,4	149,8	1
13	Хатылы	1978	1993	1983	10	100,8	15-16
14	Хайахсыт	1647	1711	1498	213	103,9	11
15	Хоптоҕо	3633	3980	3670	310	109,6	7
16	Чакыр	2297	2342,5	1960	52,5	102,0	13
17	Чурапчы	2232	2282	2282	-	102,2	12
	Улуус үрдүнэн	38760	42760	39434	2596	110,3	

М.А. ПЕРМЯКОВА, ТХУ кылаабынай агронома.

БААҺЫНАЙДАР КӨМӨЛӨРӨ

Быйыл сайын өрөгөйдөөхтүк ааспыт 19-с "Манчаары оонньууларын" уонна Боотуруускай улуус төрүттэммитэ 375 сыллаах үбүлүөйүн тэрээһиннэригэр улууспут баһыынайдара улахан көмөнү оногорбуттарын бэлиэтээн аахар тоҕоостоох.

Ол курдук, барыта 662500 солк. суумалаах спонсорскай көмө оноһулунна. Ити быстах араас көмөлөрү, өнөлөрү оногорбуттарын таһыннан.

Олор истэригэр Чурапчы нэһилиэгиттэн "Саргыдай" б/х (С.В. Сивцев) 2 убаһаны, Төлөйтөн "Олокоос" б/х (В.В. Смирников), Хатылыттан ИП "Аммосова" (Е.Ф. Попов), Сылантан "Санга олох" б/х (В.Д. Макаров), Болугуртан "Чаран" б/х (М.К. Луковцева), "Чыаппара" ТХПК (И.И. Хон), "Мыҥдаҕаайы" ТХПК (А.И. Сивцев) бирдии тыыннаах убаһанан бириис туруорбуттара. Олору таһынан элбэх баһыынайдар уу харчыны көмө оногорбуттара. Холобур, "Азаана" б/х (Е.Е. Адамов) 25000, Сылантан "Куолас" б/х (П.Д. Трофимов) 25000, Арыылаахтан "Калуйз" б/х (Н.Н. Борисов) 25000, "Кугас" б/х (Д.И. Захаров) 25000, Чакыртан "Чакыр" б/х (И.В. Ануфриев) 15000 солкуобай харчыны фондаҕа укпуттара. Ити кинирбит харчы сорҕотунан 15 ыырэйи атыылаһан анал бириистэри туттарбыттара.

Бу улууспут улахан тэрээһиннигэр көмөнү оногорбут бары баһыынайдарга махтанан туран, кинилэргэ иннигиттин үлэлэригэр ситиһиилэри, тус олохторугар дьолу-соргуну баҕарыаҕыт.

М.М. САВВИНА, улуус баһыынай хаһаайыстыбаларын ассоциацияларын салайаччыта.

Кимнээх төһө оту, ханна атыылаатылар?

Аастыт сайын курааннаммыт 19,5 тыһытонна оту тастан таһан нэһиилэ кыстыы туораабыт буоллахпытына, быйыл он дьыл тосхойон, бэйэбит от атыылыыр буоллубут. Кинилэр кимнээхтэрий?

Хаһаайыстыба	Нэһилиэгэ	Атыылыыр от (т)	Ханна
ИП М.Д. Николаев	Соловьев	200	Үөһээ-Дьааҥы
ИП М.С. Седалищев	Соловьев	200	Үөһээ-Дьааҥы
ИП Ануфриев	Чакыр	100	Үөһээ-Дьааҥы
„Мыҥдаҕаайы" ТХПК	Болугур	300	Муома
ИП „Лукин"	Хадаар	100	Муома
ИП „Ануфриев"	Чакыр	100	Муома
ИП „Игнатьев"	Чурапчы	50	Сунтаар
„Комплекс" б/х	Одьулуун	150	Сунтаар
„Олокоос" б/х	Төлөй	100	Сунтаар
ИП „А.П. Попова"	Хатылы	100	Сунтаар
ИП „Игнатьев"	Хадаар	100	Сунтаар
„Төлөй" ТХПК	Төлөй	100	Сунтаар
ИП „Андросов"	Хадаар	270	Горнай
	Барыта	1870 тонна	

БУОЙУНА ТИГИНЭЧЧИ ҮЛЭЛИИР

"Чурапчы" кооператив механизированнай буойуната быйыл атырдьах ыйын бүтүүтүттэн үлэлээбитэ. Оруу-оруу, атыыга барарыттан көрөн, күнүгэ 10-нуу-15-тии сүөһүнү, барыта 250-са төбөнү өлөрөн балаҕан, алтыныы ыйдарга нэһилиэннэни сибиэһэй этиэн, суббородуукталаан толору хааччыйбыта.

Бу күннэргэ күһүнгү маассабай өлөрүү түмүктэнэн эрэр. Нэһилиэктэртэн график быһыытынан 5 улахан массыына сүөһүлэри таһар. Күнүгэ сороҕор 160-на тиийэ сүөһү астанар. Барыта 1600 харинэ сүөһү өлөрүллүөхтээх. Ити аҕыйаах быйыл тыһы сүөһүнү ыыкубунан иттиигэ хаалларыыттан сибэстээх. Бу эпидиэмиэ үлэҕэ кооператив үгүс, ол иһигэр хонтуора, нэһилиэктэртэн кинирбит уонна быстах дуогабарыынан үлэлээччилэр барыта 50-са киһи кыттар. Сүөһүлэр истэрэ-үөстэрэ тута ыраастанан, хас эмэ төгүл ыраас ууга суулланан, тута кырбастаннан ыйаннан, пакеттарга угуллан, атыыга балаҥнаннан иһэр. Быйыл сүөһү этин турута, уойуута былырыыннытыттан быдан ордугун бэлиэтийиллэр. Бинир уратытынан быйыл кооператив 3 сыллаҕыта Краснопрессай кыраайтан аҕалбыт герефорд боруода сүөһүлэрин төрүөхтэриттэн 40 төбө өлөрүллэн атыыга таһаарылыахтаах.

Бу күһүнгү маассабай сүөһү өлөрүллүүтүн хамыыныатын кооператив председателин солбуйаччы Д.Д. Ноев сүрүннүүр.

Ити курдук, буойунаҕа сүөһү өлөрүүтэ тигинэччи, тэрээһиннээхтик барар.

ТЭТТИК СОНУННАР

1. Улахан Күөлгэ - герефорд сүөһүлэр.

Кооператив Хайахсыт Кэтит Күөлүгэр иитэр герефорд боруода сүөһүлэриттэн 50 төбө быйылгы торҕох ыырэйдэр Сылан Улахан Күөлүн эдэр фермерэ С.С. Макаров көрүүтүгэр бэриллиннилэр. Бу сүөһүлэр уруурҕаһыларын туоратар иннититтэн оноһулунна.

2. Санга дьиэ уонна гараж тутулунна.

Кэтит Күөлгэ герефорд боруода сүөһүлэргэ тутуллубут санга хотогго сыһыары уу таһар массыынаҕа уонна биир тыраахтарга аналлаах гараж суннья субуотунньуттан тутулунна. Маны таһынан оно хотоктон чутас 7х7 м иэннээх үлэһиттэр олороллоругар аналлаах санга дьиэ үлэҕэ киирдэ.

3. Соҕотоҕун 51 сүөһүнү.

Мыҥдаҕаайыттан "Таастаах" б/х салайаччыта 52 саастаах С.Е. Кожуров быйылгы кыстыкка кыайан сүөһүлэрин көрбөт ыаллартан 52 төбөнү хомуйан көрүүтэ ылла. Ыаллар отторун бэйэлэрэ аҕалан биэраллэр уонна биир төбөҕө ыйга 1000 солк. төлүүллэр. Маннык Степан Егорович иллэрээ сыл 22, быылгыын 34 төбөнү көрбүтэ. Ыаллар сүөһүлэрин маннык көрүүтэ дуогабарыынан үөрэ-көтө биэраллэр.

Сыһыаныллыы бэлэмнээтэ Иван ПОНОМАРЕВ.

«Медицина лечит человека, ветеринария — человечество»

Ветеринария илдьитэ

Чурапчы улууһун ветеринарияҕа управлениетын анал сыһыарыыта

Алтыннаы 31 күнэ, 2013 сыл, чэппиэр. №1.

СОРУҮҺУТ–СҮӨҺҮНҮ, СЫЛГЫНЫ ЭНЧИРЭППЭККЭ КЫСТАТЫЫ

Убаастабыллаах улууспут барыа олохтоохторо! Чурапчытаабы ветеринарнай управление улууспут "Сана олох" хаһыаты кытары сөбүлэн түһэрсэн, алтыннаы ыйтан саҕалаан "Ветеринария илдьитэ" диэн ыйга биирдэ тахсар анал сыһыарыы бэчээттэтэр буолла.

Ветеринарнай сулуусла тыа сирин олоҕо туруктаах буолуутугар быһаччы оруоллаах уонна сибээстээх. Ордук биһиги улууспут сүрүн дьарыгынан сүөһү, сылгы иитиитэ буоларынан кинилэри элбэтии, элбэх бородууксуйаны ылан дохуоттаныы биһиги үлэбититтэн быһаччы тутулуктаах. Бу сыһыарыыга улуус ветеринарнай сулууспатын үлэтэ-хамнаһа, сана ыллыллар дьаһаллар, Аан дойду, Россия уонна Саха Республикатын эпизоотическай туруга, ветеринария ирдэбиллэрэ, сүөһүнү, кыыллы уонна да атын харамайдары көрүү-истии, о. д. а. таһаарыллыахтара. Иитии таһынан эҕэрдэлэр, биллэриилэр, сонуннар бэчээттэниэхтэрэ.

Чурапчы улууһугар ветеринария тэриллибитэ номнуо 93 сыл буолла. Дьиэ сүөһүтүттэн ыллыллар бородууксуйа, дьиэ кыыла туруктаах буолуутугар сеп түбэһиннэрэн быһыылары, чинчийиилэри, сана өрүттэх хамсаһыннары онорон кэллибит. Билиннги туругунан 124 штатнай единица үлэһиттээхпит, ол иһиттэн ветеринарнай бырааһа-36, биэлсэрэ-51, оробуочай састааба-25, бухгалтерия-4. Улуус үрдүнэн биир ветеринарнай лечебница, 16 участак, 2 пуун үлэлиир. Управление иһинэн ветеринарнай-чинчийэр лаборатория сэтинньи ыйга государственнай аккредитацияны барары ситиһиэхтээх. Хас да отделга арахсабыт: сыстыгана суох ыарыыларга отдел (сэб. Анастасия Николаевна Яковлева), сыстыганнаах ыарыылары утары үлэлиир отдел (сэб. Туйаара Иннокентьевна Левина), ветеринарнай-санитарнай отдел (сэб. Александра Петровна Челбердирова).

83-с №-дээх федеральнай сокуоннаа олоҕуран Саха Республикатын государственнай бюджетнай тэриллэтэ буоларбытынан орто хамнаспыт 19000 солкуобайга тэҥнэстэ. Ветеринарнай ииҥ-оҥорор боломуочуйабыт тэнийэригэр Саха Республикатын Пправительствотын председателэ Г. И. Данчикова дьаһала тахсан турар.

Доруобай сүөһүттэн доруобай ас, елгем үүт, эмис эт кэлэр. Доруобай, иҥэмтэлээх асүөл уһун үйэлэнии, чэгиэнник-чэбдиктик сылдьыы мэктиэтэ буолар. Чэгиэн-чэбдик, доруобай дьонноох-сэргэлээх дойду иннинилээх.

Улууспутугар быйылгы кыстыкка сүөһү, сылгы ахсаанын эҥирэппэт, кинилэртэн элбэх бородууксуйаны ылар сорук турар. Маныаха республика, улуус салалтатын өттүттэн туһаннаах өйөбүл, кемэ оноһуллар. Ветеринарнай управление кыстыгы этэҥнэ туораһыннга бэйэтин кыаҕын-күүһүн толору туһанан үлэлиэҕэ.

П.И. СТАРОСТИН,
ветуправление начальника.

ЭҔЭРДЭЛИИБИТ!

Убаастабыллаах ытык-мааны ветераннарбыт, биир идэлээхтэрбит, тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрэ!

Эҥигини тыа хаһаайыстыбатын күнүнэн итиитик-истинник эҕэрдэлиибит! Тыа хаһаайыстыбата чэчирии сайдарыгар кырата суох кылааккыт иһин барҕа махтал тылларын аныыбыт.

*Түгэнинэн туһанан, биһиги тэрилтэҕэ үлэлиир биир идэлээхтэрбитин, Болтоно нэһилиэгин олохтоохторун, «Дулбалаах» баһынай хаһаайыстыба салайааччытын **Виктор Викторович** уонна ветфельдшер **Марфа Васильевна Платоновтары** Дьокуускайга ыытыллыбыт "Ас-үөл дьаарбанката-2013" быыстапкаҕа "Сыл бастыҥ фермерскэй хаһаайыстыбата" номинацияны ылбыттарыынан, Хайаахсыт нэһилиэгин элбэх оҕолоох ыалларын, коллегабытын **Николай Афанасьевич** уонна **Евдокия Викторовна Ксенофонтовтары** дьиэ кэргэннэн республикатааҕы "Йэм, аҕам, мин + мин" күрэхтэ кыттан үһүс бириистээх миэстэ хаһаайыттара буолбуттарынан, Хоптоҕо нэһилиэгин тумус туттар ыалларын, ветеран үлэһиппит, СР тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна **Николай Николаевич,** кэргэнэ **Зинаида Дмитриевна Осиповтары,** улууска ыытыллыбыт быыстапка-дьаарбанкаҕа "Байылыат тиэргэн" номинацияҕа бастакы миэстэни ылбыттарынан ис сүрэхтэн эҕэрдэлиибит, дьиэ кэргэннитигэр үйгү-быйан, нус-хас олоҕу, чэгиэн-чэбдик дорообуйаны, үрдүктэн үрдүк ситиһиилэри баҕарабыт!*

Эҕэрдэни кытта ветеринарнай управление салалтата, профкома.

Клара Егоровна КУЗЬМИНА

ВЕТЕРИНАР ДОБОТТОРБОР

Ыһах,сылгы ыарыытын,
Ыалдьар сирин этиэҕин,
Санаарбат эрэ бурыйдаах.
Арай маныраан, ойоотоон
Этэр буолуохтаах
ыарыытын,
Оҥу быраас эрэ быһаарар,
Биэлсэр эрэ билэр.
Уонна онтон иччитэ
Кини туһугар мунньанар.
Хара халаатттаах аанньала
Тиэтэйэ-саарайа, абырыы
Кэлэрин кэтэһэр сүөһүтэ.
Кини сылаас ыллитин,
Кини намыын санатын
Сүөһү эмиэ эндэтэт,
Ууламмыт хараҕынан
Өрүһүттэрээри
көрөөхтүүр.
Кэмиттэн кэмигэр
ыарыыны
Уторар ыкуолу биэрэрин
Сүөһү эмиэ билээхтиир,
Маҥтанардыы көрбөхтүүр.
Хара халаатттаах
аанньалбыт
Хотон аайы хороҕор
муостааҕы,
Сыҥыы аайы сыспай
сиэллээҕи
Дэлэтэр, ыҥаатар
туһутттан
Күнү-түүнү аахсыбакка,
Куйаастан-тымныыттан
иннибэккэ
Курдуумнээх улэни үлэлиир.
Курдук быстыспат
сибээстээх
Бикрдии ыалынан үлэлэһэр,
Иннигэр турбут соруҥу
Кэмигэр,чаабыгар толорон,
Дьон-сэргэ махтальын,
хайҕалын
Ыларын үлэнэн ситиһэр.
Махтаныах тустаахпыт
кинизэхэ,
Маҥан халаатттаах
аанньаллыын
Тэннэ тутуллар кинизэхэ,
Олохпут үйгүта туспарын
Туруулаһар хара
халаатттаах аанньалга.

Кыстык саҕаланна

Чурапчы улууһугар барыта 42761 тонна от оттонно, (былаан - 38760 тонна), ол эбэтэр быырыыан. Былырыынны сылы кытта тэҥнээн көрдөххө 11145 тоннанан элбэх.

Быйыл улууска от хаһыстыбата үүгэйэ суох. Оту бэлэмниир кэмнэ ардахтаан, оттоохун болдьоҕо күүннү еттүгэр үһаан, мелтех хаачыстыбалаах оту бэлэмнээтибит. Оҥу Чурапчытаабы ветеринарнай-чинчийэр лабораторияҕа от сезонун ааас күннэригэр оттоммут от санитарнай-микологическай чинчийиилэрин түмүктэрэ көрдөрөр. Лабораторнай чинчийиигэ улуус барыа нэһилиэктэригэр оттоммут от көрүлүнэ уонна маннык түмүктэр ылыныллыннылар.

Лабораторияҕа чинчийиигэ киирбит оттон уолсайа 241 проба, ол эбэтэр 1730,3 тонна көрүллүбүттэн, каротиньнан (ретинол А- битэмиин) 116 проба - 1 кылаастаах окко киирсэр, 84 проба - 2 кылаастаах, 27 проба - 3 кылаастаах, 14 проба - кылааһа суох окко киирсэллэр, 3 кылаастаах уонна кылааһа суох окко каротина олус намыһах, ол эбэтэр инэмтэлээх битэмииннэринэн дьаданы от буолар.

Ааспыт кыстыкка сайыммыт кураанаан, от-мас үммэккэ барыбытын дыксиннэрэн, ууга - уокка түһэрбитэ. Ол эрээри саааабытын түһэрбэккэ, барыа биир саааанан салайтаран атын улуустарга баран мобильнай бириигэдэлэри тэринэн төһө кыалларынан оттуу сатаабыппыт. Ол эрэн кэлии от хаачыстыбата мөлтөҕүнэн, ерүс ото биһиги алаастыт отугар тэҥнэтэххэ инэмтэтинэн, састааптарынан баһыйтарара биллэр.

Быйылгы кыстыкка сүөһү туругун мөлтөппөт сыалтан, ис ыарыыларын аччатар, үүгэй төрүөҕү ылар иннинэн сүөһү аһылыгар болҕомтону уурар наада. Үчүгэй күөх оту, сиилэһи сиир ынах каротинна наадыйбат. Оттон каротин ынахха бэйэтигэр уонна иһигэр оҕото сайдыытыгар улахан суолталаах. Буруолаабыт, сыттаах оту үүгэйдик тэбэн, сахсыйан, салгылатан баран сүөһүгэ биэриэхтээхпит. Хаһаайыстыбалар оттообут оккут хаачыстыбата мелтех буоллаҕына, үүгэй окко атастаһарга, эбэтэр атыылаһарга тиэтэйиҥ. Олох куһаҕан, хараарбыт от сүөһү аһылыгар көҥүлэмиэт.

Сүөһү турар хотоно санитарнай-гигиеническай ирдэбилгэ эпиэттиир гына тутуллуохтаах. Хотон иһэ сылаас, ыраас, сырдык, кураанах салгыннаах буолуохтаах. Хотон микроклиматыттан сүөһү туруга, доруобуйата тутулуктаах. Куһаҕан тутуулаах, эргэ, кыараҕас, салгына суох, тымныы хотонтон сүөһү ыарыыга ыллаарымтыа буолар. Ол курдук, мелтех доруобуйалаах төрүөх, итэҕэс ньирэй, терүүр-ууһуур, тыынар органнар ыарыылара, ис ыарыыта дөбөҥнүк кестүөн сөп.

Сыспай сиэллээхпит, хороҕор муостааахпыт быйылгы кыстыгы этэҥнэ ыалдьыбакка, ырбакка үүгэй туруктаах туоруурбут кыстыкка бэлэм буолуохтаахпыт. Хотон микроклимата сүөһү доруобуйатыгар улахан оруоллааҕын умнуо суохтаахпыт. Онон сүөһүнү этэҥнэ кыстатары таһынан, елгем үүтү, терелкей төрүөҕү ылар туһугар хаһаайыстыба салайааччылара, сүөһүлээх ыаллар отунан эрэ мунурдаммакка, битэмииннээх, минеральнай толору састааптаах эбии аһылыгы атыылаһан туһаналларыгар сүбэлиибит.

А.Н. ЯКОВЛЕВА,
улуустааҕы ветеринарнай управление сыстыгана суох ыарыылары утары охсуһар отдел сэбиэдиссэйэ.

ВЕТЕРИНАРНАЙ ХОНТУРУОЛ ЫЫТЫЛЛАР

Ветеринарнай надзор (хонтуруол) диэн Российскай Федерация, Саха Республикатын ветеринария туһунан сокуоннарын кэһиини сэрэтии, булуу уонна суох оҥоруу туһугар государственнай ветеринарнай инспектордар ыытар үлэлэрэ. 2013 сыл алтыннаы 1 күнүттэн Государственнай ветеринарнай хонтуруолу Саха Республикатын ветеринарияҕа Департамена ыытар.

2008 сыл ахсыннаы 26 күнүнээҕи 294-с №-дээх "Государственнай уонна муниципальнай хонтуруоллааһыны оҥоруурга юридическай сирэйдэр уонна индивидуальнай предпринимателлэр быраалтарын көмүскээһин туһунан" Российскай Федерация сокуонугар олоҕуран 2013 сыл устата барыта 112 бэрэбиэркэни, ол иһигэр 73 былааннаах бэрэбиэркэни ыытыбыт. Бэрэбиэркэлэр түмүктэринэн ветеринарнай сокуоннары кэһиини таһаарбыт урбаанньыттар, баһынай хаһаайыстыба салайаачылара, юридическай сирэйдэр миэрэҕэ тардыллыннылар. Үгүс өттүгэр сүөһүнү, ыты, куосканы иитии, булгуччулаах быһыылары оноторуу, сүөһүттэн ылыллар эти, үүтү астааһын, тиэйии, туттарыы быраабылаларын кэһиилэр, ветеринарнай сокуоннары билбэттэн, аахайбаттан тахсаллар.

Ааспыт кыстык олус ыарахан буолан, сүөһү, сылгы өлүүтэ үгүстүк тахсыбыта. Хаһаайыттар елбүт сүөһүлэрин, сылгыларын балбаахха, бөх тоҕор, анала суох сирдэргэ соҥон кэбиһиилэрэ таҕыстылар. Сүөһү өллөҕүнэ хайаан да ветеринарнай специалистарга биллэрэн, аакталатан анал миэстэҕэ таһааран уматыллыахтааҕын барыа билэр курдуклут, ол гынан баран маннык сокуону кэһиилэр тахса туралларыгар. Маннык дьону миэрэҕэ тардыы үлэтэ барар.

Хотоннору тутууга элбэх анал документаннар ирдэниллэллэр.. Хас сүөһү турарыттан, ханнык хайысханан сүөһү иитиитэ барарыттан хотон иэнэ, ис бараана олус тутулуктаах. Билиннги баар хотоннортон үгүстэрэ сүөһү, сүөһү көрөөччү доруобуйатыгар кутталы үөскэтэллэр. Сана хотоннору тутуох иннинэ, ветеринарнай специалистарга кэлэн ону кытта билсэр тоҕоостоох.

Сүөһү иитиитинэн дьарыктанар баһынай хаһаайыстыбалар, юридическай сирэйдэр салайаачылара үлэҕитигэр сыһыаннаах нормативнай документаннары кытта билсэн, онно эпиэттиир гына үлэни ыытарбытыгар ыҥырабын.

Л.Н. АРХИПОВА,
Чурапчы улууһун старшай государственнай ветеринарнай инспектора.

СЫСТЫГАННААХ ЫАРЫЫЛАРЫ УТАРЫ ОХСУҺАР ОТДЕЛ ҮЛЭТИТТЭН

С.Г. Евграфов, Т.И. Левина, М.В. Сивцев.

Бу отдел кыыл-сүөл, хамсыр-харамай, көтөр сыстыганнаах ыарыыларга уонна кини тулаайыр эйгэҕэ дьайыытын сэрэтэр. Түрүннүүр үлэтинэн ыарыы эскээбэтин, тарҕамматын ньугар ыытыллар сэрэтэр үлэлэри салайыы уонна ыытыы буоар, ону таһынан бу отдел ыарыы эстүбүт сиригэр тустаах ьаһаныыны ылыныы, үлэлэри ытан ыарыыны суох онорору итиһии буолар.

Оннук бу сыл устата сүөһүгэ сибирскэй язва (сотуун), лептоспироз, эмкар (хааһырҕас) утары быһыылар, сылгыга сибирскэй язва, лептоспироз утары быһыылар оноһулуннулар, ону таһынан туберкулезка аллергическай чинчийии сүөһүгэ, чооскуга, ыкка ыытылыннылар.

Биһиги улууспутугар күн бүгүн харантыын икки нэһилиэккэ биллэриллэн турар, ол эбэтэр Кытаанахха сылгыга ринопневмония диэн ыарыыга, онтон Мыҥдаҕаайыга сүөһү лейкоһугар.

Кылгастык сүөһү лейкоһун туһунан сырдатар буоллахха, сүөһү лейкоһа вируснай ыарыы, бу ыарыы киһи лейкоһун курдук сүөһү хаан онорор органнарыгар искэн быһыытынан кэстэр. Ыарыыны тарҕатааччынан ыалдьыбыт кыыл буолар.

Мыҥдаҕаайыга Чурапчытааҕы ветеринарнай - чинчийэр лаборатория 2011 сыл сэтиннньи 7 күнүнээҕи 25312 - 26655 нүөмэрдээх экспертизатынан сүөһү лейкоһа кэстэн, Саха сирин кылаабынай государственнай инспектора Л.И. Макарова 2011 сыл ахсыннны 13 күнүнээҕи 68-с нүөмэрдээх дьаһалынан Мыҥдаҕаайыга харантыын биллэриллибитэ.

Харантыыннаах пууну сабар сыалтан сыстыганнаах ыарыылары утары охсуһар отдел үлэһиттэрэ уопсайа үс сыл устата 12 057 проба хаан ылан бэрэбиэркэлэтэн, 18 ыарыылаах сүөһүнү булбуттара. Ыарыыны тарҕаппат сыалтан 18 ыарыылаах сүөһүгэ санитарнай өлөрүү оноһуллубута, өлбүт сүөһүлэртэн ылыллыбыт пробалар куоракка ыытыллан республикатааҕы лабораторияҕа бигэргэтиллибиттэрэ.

Ринопневмония. Бу ыарыы сүрүннээн сылгы тыынар уорганнарыгар дьайарынан уонна биэни кулуннатарынан биллэр.

Кытаанахха сылгы ринопневмонията 2012 сылга ахсыннны 12 күнүгэр 922/8645-8674 нүөмэрдээх республикатааҕы ветеринарнай-чинчийэр лаборатория экспертизатынан кэстүбүтэ уонна Сахабыт сирин кылаабынай государственнай инспекторы солбуйаччы Л.Г. Дьыдаева 2012 сыл ахсыннны 19 чыыһылатааҕы 66-с нүөмэрдээх дьаһалынан харантыын биллэриллибитэ.

Ыарыы тарҕанарыгар биир эмиэ кырата суох биричиинэнэн кыылы-сүөлү атын сиргэ-дойдуга киллэрэргэ-таһаарарга ветеринарнай быраабыланы тутуспат буолуу, кэһии буолар.

Холобур, бу саас Алтайскай кыраайтан "Чурапчы" ТХПК 70 төбө "красно-пестрай" боруодалаах сүөһүлэри Одьулуун "Наталья чарана" диэн сиригэр аҕалбыттара. Аҕалалларыгар, быраабыланы тутуспаккалар, сүөһүлэрэ дэлби харахтара ыалдьан, иринэтийэн, модьуунна ыстаран, мөлтөөн кэлбиттэрэ. Бу сүөһүлэр кэлбиттэрин кэнэ ханнарын Чурапчытааҕы ветеринарнай-чинчийэр лабораторияҕа бэрэбиэркэ түмүгүнэн сүөһү лейкоһа көстүбүтэ. Лейкоһу суох онорор сыалтан бу сүөһүлэр санитарнай өлөрүүгэ ыытыллыбыттара, патматырыйааллар республикатааҕы ветеринарнай-чинчийэр лабораторияҕа баран бигэргэтиллибиттэрэ.

Маны тэнэ быһыыны, чинчийэр уонна атын ветеринарнай үлэлэри онорторбот, ветеринарнай быраабылалары тутуспат кыыллаах-сүөллэх дьон "О ветеринарии" федеральнай сокуону кэһэллэрин санатабын.

С.Г.ЕВГРАФОВ,
отдел ветеринарнай быраабыла.

ЧУРАПЧЫТААҔЫ ВЕТЕРИНАРНАЙ ЛЕЧЕБНИЦА

Ветеринарнай лечебницаҕа 5 специалист буолан үлэлиибит. Биһиги Чурапчы нэһилиэгин территориятын таһынан Түөйэ учаастагын эмиэ көрөбүт. Быйылгы Чурапчы нэһилиэгин сүөһүтүн ахсаана 1609 төбө, сылгыта 512. Түөйэ сүөһүтэ 528, сылгыта 707.

Е.Н. Каженкина, Е.Н. Софронова.

Сүөһү, сылгы эрэ көрүүтүнэн мунурдаммакка ону таһынан ыттары, куоскалары эмтиибит. Ол курдук, нэдиэлэ ахсын чэппиэргэ иирипирии уонна чума утары быһыылары, араас эпизоотиялэри оноробут.

Маассабай үлэбит саҕаланна. Сүөһүлэрбит кыстыкка киирдилэр. Ол курдук, хаан ылыыта, сотуун, хааһырҕас, лептоспироз утары быһыылары оноробут. Төрүөх сүөһүлэрбитигэр селенизация (витаминизация) онгоро сылдьабыт, ону таһынан микро, макро витаминнэр кэллилэр.

Билигин алаастан төлөһүйэн кэлбит сүөһүлэри кыһын быһа түспэт наадатыттан аһылыктарын төрүт быыстапкка аһатыахха наада, күн аайы уулаторга сүбэлиэм этэ. Сүөһү төрүөҕэ үчүгэй, доруобай буоларын наадатыгар үчүгэй хаачыстыбалаах отунан аһатыллыахтаах.

Е. Н. СОФРОНОВА,
ветлечебница сэбиэдиссэйэ.

ЭМИНЭН ХААЧЧЫЙАБЫТ

Бу сылга 9 ый түмүгүнэн, федеральнай бюджеттан эмп - 539426,17 тыһ.солк. суумалаах, сыстыганнаах ыарыылары утары сэрэтэр үлэлэргэ 450117,14 тыһ. солк. суумалаах, ону таһынан эбии управление бюджетыттан 1384848,57 тыһ. солк. суумалаах эмп-том кэлэн тарҕатылынна. Эмп сыаната үрдээн, үөһэттэн кэлиитэ сыллата ыараан иһэринэн, бэйэ онорор эмтэрин элбэтэргэ үлэ ыытабыт.

Учаастактар үлэһиттэрэ сайынын эмтээх оттоору хомуйан биэрбиттэринэн, араас ыарыылары утары 642 лиитирэ эмп оноһулунна. "Тканевый препарат" диэн сүөһү быарыттан, таалыттан оноһуллар эмп сүөһү уойуутугар көмөлөһөр. Боотоскуларга, тыһаҕастарга сүрүннээн, муус устар, ыам ыйыгар мэччирэҥнэ тахсалларыгар бэриллэр. Саҥа төрөөбүт ньирэйдэргэ "натуральнай желчь" оноһуллар. Бу эмп саҥа төрөөбүт 20 хонуктаах ньирэйгэ профилактика быһыытынан эбэтэр иһэ ыарыйдаҕына бэриллэр, эми сүөһү иһэ ыарыйдаҕына бэриллэр, эми сүөһү сүөһүттэн ылан оноробут. Маны таһынан араас отсүөһүттэн ылан оноробут. Маны таһынан араас отстор настойкаларын оноробут. Кэтэх хаһаайыстыбалаахтар бэйэлэрэ эрдэтинэ специалистары кыбалаахтар бэйэлэрэ эрдэтинэ специалистары кытары кэпсэтэн эми, витаминнэри сайаапка тары кэпсэтэн эми, витаминнэри сайаапка быһыытынан сакаастаан ылларыахтарын сөп. Хаһаайыстыбалаах дьон, сүөһүлэрин туруга Хаһаайыстыбалаах дьон, сүөһүлэрин туруга өмөлтүү илигинэ, күһүн-гүттэн үөнүн түһэриини, биөмөлтүү илигинэ, күһүн-гүттэн үөнүн түһэриини, бистэмиинэһини тустаах специалистар оноror кэмэмиинэһини тустаах специалистар оноror кэмэнэригэр онотторуохтаахтар. Ыарыыга ылларан эбэтэр саас ырыганнаан турар сүөһүгэ витаминнэрин, үөннэрин түһэрии сүөһүгэ көмөтө кыраннэрин, үөннэрин түһэрии сүөһүгэ көмөтө кыраһын, үөннэрин түһэрии сүөһүгэ көмөтө кыраһын хаһаайыттар өйдүөх тустаахтар. Сүөһүбүт, сылгыбыт доруобай туруктаах буоларыгар сылгыбыт доруобай туруктаах буоларыгар сөптөөхтүк дьаһанаргытыгар ыҥырабыт.

А.Ф.ЛОПОВА,
аптека сэбиэдиссэйэ.

ВЕТЕРИНАРИЯ ИҺИТИННЭРЭР

– Улууспутугар биир сыстыганнаах ыарыылаах пуунаахпыт. Болугур нэһилиэгэ лейкоз ыарыыга неблагополучнай (бигэ туруга суох). Нэһилиэккэ сүөһү хамсааһына ветеринарнай специалист көҥүлэ суох көҥүллэммэт.

***

– Сыстыганнаах ыарыылары кытары охсуһар этэрээт специалистара күһүнгү былааннаах үлэлэрин саҕалаатылар. Түбүркүлүөс ыарыыга бэрэбиэркэни ыыталлар.

***

– Ветеринарнай аптека нөҥүө сылгыга, ынах сүөһүгэ аналлаах үөн уонна куйукта түһэрэр эмтэр кэлэн, нэһилиэктэргэ тарҕатылыннылар.

***

– Киин буойунаҕа сүөһү өлөрүүтүгэр специалистар ветеринарнай-санитарнай экспертизаны түөрт сиринэн ыыталлар.

***

– Нэһилиэктэргэ күһүнгү үлэлэр саҕаланнылар. Ол курдук, сибирскэй язва (сотуун), лептоспироз ыарыылары утары быһыылар оноһуллаллар. Хаан ылыыта саҕаланна. Төлөй, Чурапчы, Түөйэ учаастактарыттан хаан киирэн лабораторияҕа көрүллэр.

КӨР-КҮЛҮҮ

Лабораторияҕа телефон тыаһыыр:
— Алло, лаборатория дуо?
— Истэбит. Лаборатория.
— Лаборанкалар бааллар дуо?

x x x

— Алло, эһиги куосканы аттыыгыт дуо?
— Аттыыбыт, сарсын кэлиэххитин сөп.
— Эй, сөп. Оччоҕо аҕабын кытта кэлиэм.

x x x

Управлениеҕа үлэҕэ киирэлэри саҥа эдэр киһи кэллэ. Кадр отделын үлэһиитэ резюме көрдүүр. Чочумча буолаат, уол резюметын суруйан биэрэр. Көрбүтэ, "Семейное положение хорошее" диэбит. Кэннигэр эбии "Очень люблю животное" диэн эппит.

x x x

Ветеринарнай факультет устудьуоннарга Хатас фермаҕыгар ынахтары ректаллыы сылдьаллар. Биир устудьуон хата миэхэ улахан ынах тубэстэ диэн, үөрэ-көтө ынаҕын бэлэмнии сылдьар. Ыһах долгуйар, мэхсөр. Кэмниэ-кэнэҕэс таҕаарыһа уолга хаһыытыыр: «Тыый, ынаххын өйдөөн көр эй. Оҕус дии!» Кырдьык киһибит омуннуран саах таһаарар оҕустарын бэлэмнээбит.

x x x

Куоракка уулуссаҕа биллэрии турар: АКЦИЯ! Вторая кастрация бесплатно! Приведи друга. Тел: 22-99-171.

Уйгуну-быйаҥы дэлэтии—барыбыт сорукпут!

Үйгү кыһата

"Чурапчы" ТХПК "Саҥа олох" хаһыакка ыйга биирдэ тахсар анал сыһыарыыта № 10 (32)

2013 сыл Алтыннаах 31 күнэ чэппиэр № 164-165 (10783-10784)

Сүрүн сонуннар

– 2013 сылга барыта 42762 т сүөһү аһылыга бөлөмнөөн быыстаан 110,3% туолла.

– 137,1 гектарга хортуоппуй ыһыллан 1012,7 тонна хомуллан быыстаан 102,6% туолла.

– 22 гектар аһаҕас сиргэ олордуллубут оҕуруот аһын 158 тоннаны хомуйан быыстаан 106,7% туолла.

– 10 ый түмүгүнэн 6285 т үүт соҕотуопкаланан сорудах 82,1 туоллан иһэр. Ити былырыыҥҥы таһымтан 52 тонна үүтүнэн элбэх.

– Биһиги улуустан 1870 т от атын улуустарга атыылаанна.

2013 сыл 10 ыйынан үүт соҕотуопкатын түмүктэрэ

№	Нэһилиэктэр	Былаан	2013 с. 10 ыйынан			%-на	Миэстэтэ
			Былаан	Туолла	2012 с.		
1	Алаҕар	323	311,9	249,8	265,4	80,1	10
2	Арыылаах	312	301,2	336,8	348,0	111,8	3
3	Бахсы	323	311,9	334,5	307,2	107,2	4
4	Болтоҥо	368	355,1	203,3	231,1	57,2	15
5	Болугур	608	586,7	425,5	427,3	72,5	13
6	Кытаанах	340	328,1	288,2	274,1	87,9	7
7	Мутудай	476	459,5	278,7	267,2	60,7	14
8	Одьулуун	659	636,0	534,8	516,4	84,1	8
9	Соловьев	567	547,3	726,0	634,6	132,7	1
10	Сылаҥ	885	854,2	466,8	542,8	54,7	16
11	Теленй	299	288,6	260,9	282,0	90,4	6
12	Хадаар	319	307,9	362,0	409,8	117,6	2
13	Хатылы	360	347,5	266,6	284,9	76,7	12
14	Хайахсыт	341	329,2	271,4	238,9	82,5	9
15	Хоптоҕо	828	798,9	631,9	528,2	79,1	11
16	Чакыр	509	491,2	518,0	530,0	105,5	5
17	Чурапчы	483	466,0	182,9	192,8	39,3	17
	Улуус үрдүнэн:	8000	7750,9	6338,1	6285,7	82,1	

10 ый түмүгүнэн бастаан иһаллар:

I миэстэ – Соловьев нэһилиэгэ-132,7%

II миэстэ – Хадаар нэһилиэгэ-117,6%

III миэстэ – Арыылаах нэһилиэгэ-111,8%

Хаалан иһаллар:

17 миэстэ – Чурапчы нэһилиэгэ-39,3%

16 миэстэ – Сылаҥ нэһилиэгэ-54,7%

15 миэстэ – Болтоҥо нэһилиэгэ-54,2%

З.И. ИЛЛАРИОНОВА,
соҕотуопка бухгалтера.

БЭЭ ЭРЭ, БЫЙЫЛ ТУОХ СЫЛА ЭТЭЙ?

Сир аайы саҥа үүнэр сылы олох хайа эрэ эйгэтин ойуччу тутан, ордук болҕоҥто ууран, үбү-харчыны арыый ботуччу көрөн, анал аатталаан, сайыннарарга ылсар үгэс олохсуйбута ыраатта.

Хаҥбыр, биһиги улууска 2010 сыл Учуутал сылынан биллэриллэн, үөрэх үлэһиттэриэр болҕомто бөҕө уруллубута, дьаһал араастаах ыытыллыбыта, учууталларга саҥа дьиэ тутталларыгар сүүһүнэн босхо уһаайбалар түнэтиллибиттэрэ. Ангардас бу сыл үөрүүлээх сабыллыытын түмүктэрэ нонтуо сыл кэлин тутарга диэри сир аайы ыытыллыбыттара.

2011 тыа хаһаайыстыбатын сылынан биллэриллэн, улуус бюджетыттан уонна араас источниктартан 26 мелиолик эбии харчы көрүллэн, олус элбэх үлэ ыытыллыбыта. Ангардас 6 нэһилиэк кооператыктара 100-түү төбө кэмпэр саҥа хотон тутталларыгар бириэдиэ молүйүөн, 20 баахынай хаһаайыстыбалар 50-нуу сүөһүгэ аналлаах хотоноруттар 250-нуу тыһыынча солкуобай харчы кэмэ бэриллибитэ 13 саҥа сайылык, саҥа күрүө тутуутутар, сорох нэһилиэктэр тиэхиникэ (тыраахтар) атыылаһалларыгар, уода элбэх кемнэр оҥоһуллубуттара. Олор түмүктэриэр 7 соҕуруулуу-арҕаа нэһилиэктэрбит курааннаахтыллар даҕаны уонсай сүөһүбүт ахсаана итэбилэстэ, эссо кыраан эбиллибитэ.

2012 сыл Культуура уонна духуобунас сылынан биллэриллибитэ даҕаны улууска уота-күөһэ суох ыытыллыбыта. Арай республикаҕа биллэрэн ыйын бүтүүтэ "Духуобунас форума" диэн 2 күннээх саҥала суох улахан тэрэфин ыытыллыбытын биир бөйөн соччо истыммаппыт. Чурапчыттан 30-ча буолан кыттыбыппыт даҕаны, арааһа, тыһыынчаттан тахса киһини батарар сирдэрэ суох буолан, "муус дыбарыаска" ыытыттарыллар дэлби тоҥон ыбигирээбиппин уонна ол уҥуоҕай акустиката куһаҕан буолан, биир даҕаны киһи этиитин өйдөөн-дьүүллэн истибэтэхпин, барыта үүдэм-даадам курдук барбытын өйдүүбүн.

Онтон, дорҕооор! Бу аанан иһэр 2013 сыл улууспутугар туох сылынан биллэриллибитэй? Ким ейдүүрүй? Оннооҕор мин уҥа быһыытыйдым. Боо, дьэ, ейдөөтүм. "Чөл олох" диэн уонна эбии туох эрэ диэн тыллардаах этэ. Араастаах "сайдыы төрдө" диэн быһыылаах. Оччотуттар "Чөл олох – сайдыы төрдө" диэн сылга олорон аанан эрэр эбиппит.

Бу Чөл олох сылынан ыкса күһүннэ диэри туох анал үлэлэр, дьаһаллар ыытыллыбыылар? Быһаччыта, суох диэхтэйиҥ. Салаллаттан саҕалаан барыы кэриэтэ быйыл туох сылы биллэрбиппитин даҕаны билбэккэ сылдьан туох анал үлэлэри ыытыахпытый? Бу "Чөл олох–сайдыы төрдө" диэн сылы биллэрбиппит түһүнан хаҥна даҕаны, биир даҕаны мунньахтарга этиллибэтин, анал былаан, программа ыытыллыбатаҕын кэннэ ким билиэй, туох оҥуобай үлэтэ барыай? Онно буруйдааҕы, сыһыналааҕы була сатаммыаҕыт.

Барыы биллэрбит курдук, чурапчылар барыы быйыл сыл аҥара аанньар диэри ыаар "Маҥнаайы оонньууларынан", Боотуруускай улуус 375 сылыаах үбүлүөйүн ыытыы сүнкэннээхэй үлэлэринэн түбүгүрэн, олоҥу кылбаанаахтык ыытан, этэргэ дылы, күн соллоо суох сылдьыбыппыт. Аны онтон салгыы оппут үлэтигэр эпсэн, эрдэттэн аарыыран-аатыран, араллаанньах-айдаанньаах быыбардарбыт эҥин, барыбыт ейбүтүн-саҥабытын үнтү ыттыйан, били "чөл олох" туох эрэ сылын барытын умуннаран тигинэн аастыттара сотору буолла. Онтон аны кыстыкка киириибит түбүгэ, сүөһү ахсаанын эрийиллэт туһугар араас "ыкуп" мучумаана, хаар түһэн бөҕэрбэккэ сүөһү көрдөөһүнэ, идэһэ өлөрүүгэ хайыыһыныгыа кэбиэгэ чөл олох түһүнан толкуйдуурдар даҕаны солоого суох кэмнэрэ.

Биир тылынан быйылгы сыпп анаммыт аатынан баччаанга диэри биллэр-кестор үлэ барбата диэн быһаччы билинньаххэйиҥ. Ол эрээри, улууспут саҥа баһылыга А.Т. Новгородов бу үлэни сөхсүтэн эрэрэ олус кэрэхсэбиллээх. Ол курдук, Одьулуун нэһилиэгэр 160, улуус дьаһалтатыттан 23 киһи, полиция начальника, прокурор кыттыылаах чөл олох туһунан улахан мунньах буолбута биһиргэнэн эрэ наада. Маннык мунньахтар нэһилиэк, улахан тэриллэлэр аайы бараллара буоллар, эссо ордук буолуо этэ. Билигин даҕаны хойут буолбатах. Чөл олох тиэмэтэ куруук соҕотох проблема. Онон бу проблема туһунан салгыы үлэ барарыгар киһи эрэнэр.

Аны, дьэ, кэлэн иһэр 2014 сылы туох сылынан биллэрэбитий? Онно мин халбаҥа суох саная биир. Эйиэхэ сылы, былырыын "Үйгү кыһата" сыһыарыыта суруйбутум курдук, **Сир сылынан** биллэриэҥин диэн Тоҕо? Аанан иһэр сылбыт республикаҕа Тыа сирин сайдыытын сылынан биллэриллибиттэн бары билэбит. Президеммит Е.А. Борисов ыйаарынан бу программа аны 5 сыл устата уһаан биэрдэ. Олус үчүгэй. Аан дойду киһитэ-сүөһүтэ, хамсыыра-харамайа барыта Ийэ сиргэ аһаан-тамнан олоҥорбут биллэр суол. Киһи барыта элбэх үбү-харчыны олөрөн, байыыстыык олоруон баҕарар. Онтон эмиэ быыстарыын суруйбутум курдук "харчы ханна сытарый?".

Дорҕооор! Үөгүлүүр үп, баһылар баай барыта сиргэ сытар. Киһи аймах барыта сир баайын (кэмүһү, алмааһы, тимири, саһы, ыскын..) хостоон, оту эллэҥ, атыылаан-эрэтэн, сиргэ үүнээйи араастаах үүнэрэн, тыыннаах олоҥоро, сайдара-үүнэрэ биллэр эбэт! Онон харчы сиргэ сытар! Ол эрээри, Сир ийэ оту босхо биэрбэт. Оту ыларга, этэргэ дылы, үбү-харчыны күүскэ сиргэ угуохха, сэттэ кэлэһүнү тоҕон, күүскэ улаатыахха эрэ наада.

Онтон сүрүннээн эт-үүт оноһуутунан дьарыктаныы чурапчыларга, биһиэхэ, бу боппуруоска – сир үлэтигэр балаһыанньабыт хайдаҕый? Өйүгэнимэн. Быһаччы молтох диэҥиҥ. Онно аҕыйах холобурда аҥаардыым. 1937 сыллаахха ороҕуоммут нэһилиэнньэтэ 14 тыһыккэ курдук эрдэҕинэ, биир тиэхиникэтэ суох, ангардас кэлиэн, иллиэн ыһан 8000 кэриэтэ гектар баахынаҕа бурдук ыспыппыт. Онтон быйыл 2013 сылга тыһыынчаттан тахса араас тыраахтар кэлэлиэх 21 тыһыккэ, 2100 гектарга күөх ыһыы былаана түспүтүн 1620 гектарга эрэ ыспыппыт. Улуус үрдүнэн биир киилэ сиилэһи укпатахпыт уонтан тахса сыл буолла, 2-3 сыл сеная баланнэн кэрэн баран тохтообуппут, элбэх сыллаах от ыһыытын умнубуппут ыраатта. Сүөһүлэрбитин ангардас кырыымчык отунан эрэ аһатан туох элбэх эти-үүтү ылыахпытый, дохуоту аахсыахпытый?

Ол түмүгэр ыабыт үүнүгүтүн барытын кэриэтэ туттарарбыт үрдүнэн биир ынахха 800 киилэ тиксэр соҕотуопка сорудаҕын хаһыс даҕаны сылын толорбокко кэллибит. Киһи кыбыстар, саатар көрдөрүүтэ. Ол сүрүн биричиинэтэ, туох даҕаны мөккүөрэ суох, сири кытта үлэ мөлтөөһүнэ, сүөһүнү дэлэй аһылыгынан хааччыйыы кыаллыбата.

Дьэ, ол иһин этэбин. Эйиэхэ 2014 сылы Сир сылынан биллэриэҥин диэн. Сир сылын өйдөбүлэ олус кэҥэт. Манна, бастатан туран, баанына, ыһыы иэнин кэҥэтии, оттоохуну таһынан сиилэһи, сеная дэлэйдик бөлөмнөөнүн, элбэх сыллаах оту ыһыы, ходуһаны ыраастаһын, күрүөлээһини күүскэ ыытыы, дуҕаны, талаҥы астарыы, нүөлсүтүү, куурдуу, мелиорация үлэлэрин күүһүрдүү, айылҕаны харыстааһын, булт бырааабылаларын туруһуу, экологическай иитии, уода.

Айылҕаҕа, сиргэ сыһыаннаах үлэлэр, дьаһаллар барылара киириэхтэрин сөп. Онтон маны таһынан анал оҥуруот аһын олордуунан дьарыктаныы анал хаһаайыстыбалары, ИП-лары, агрооскуолалары элбэтии, хас биирдии ыал хортуоппуйу, хаптыыстаны, оҥурсуну, помидору.. олордоруи дэлэтии үлэлэрин ыытыы бу барыта Сир сылын чэрчитинэн күүскэ барыан наада.

Түмүгэр биири этэбин. Сүөһүбүт ахсаана биллэрдик аҥыйаатаҕына даҕаны сири кытта күүскэ үлэлээн, сүөһүбүтүн дэлэй аһылыгынан хааччыйарбыт эбитэ буоллар, эпшит-үүпүт билиҥниттэн төрүт аҥыйаабатыгар, эссо эбиллэриэр төрүт саарбахтаабаппын. Хатылыыбын. Харчы сиргэ сытар. Оҥу хайыыбыт? Бу этиилэрим туһунан саная аҕыйын үлэстэргитигэр баҕарабын.

Иван ПОНОМАРЕВ.